

1

1b

Matswalo.

Mosadi ge a kgola mpa, o kwa ka nosi pelo ya gagwe se sengwe sejo a sa senyake, a ija dijo tse di ratwago ke pelo ya gagwe. Eyale e le gore taba taba e kgolo ke go feta ke kgwedi, byale kgwedi ya mathomo a ena selo fela yena ka nosi wa tsebe gore kgwedi e phetile, fela ka morago ga kgwedi ya bobedi o swanetse go botsa monna gore kgwedi ela ya go feta a ka e bona.

2

Lyale gana mowe mosadi a swanele go robala le monna yo mongwe ka baka la gore a ka bolaya monna yowe a robetsego nae, ka gobane madi a se a gagwe. O swanetse go setswara setho go fihlela fetša kgwedi tse tharo, byale ka kgwedi ya bone madi ala a bupile motho a e sa le madi byale monna yo mongwe a ka nna a tsena ga go sa ne molato. Molao ya mo mosadi a sa thoma go akgola mpa o swanetse go tsoga e sa le gosasa a sesu a hlapa diatla le mahlo ke moka a sepela le malapa a motse a tsama a ega metsi ka dipitseng tsa metsi a enwa, a sa netse a no a muma a goma a tswela ka pitseng ke moka a fetela pele a dira byale, ke moka o swanetse go dira byale byale go fihlela a feletsa malapa. Ke gore ka go rialo o alafa gore bana ba se ke ba kgoma, ka gobane ge ngwana a ka kgoma mohlomongwe ge makgomo a mosadi a galefa o ya hwa, byale ge ba e ya dingakeng dingaka di tla bolela gore makgoma a tswa ga mosadi wa go bina sekete.

Byale ke moka e tla ba le epana le wena ge o ka ba le ngwana a ka se ke a go phelela ba swanetse go mmolaya. Mosadi ge a sa thoma go a kgola mpa, o swanetse go botsa monna wa gagwe gore monna a se ke a tsama a kakola bana ba batho, fela ge a nyaka go ba kakola o swanetse go bolela gore o se ke wa kgoma rena ke rena masogana, ke gona a mo alafile ka go rialo mowe. Ke ona molao wa monna wa mosadi wa go akgola mpa le yena mosadi o

3 swanetse go dira byale, a fela ge a kakola ngwana wa motho a fela a re o se ke wa kgoma ke ona molao ke gore le ge ngwana a ka babya fela lentsu le la gore o se ke wa kgoma ba le kwile awa wena a o sa na molato ka gobane o boletse ba go kwile. Ke yona melao ewe moakgodit wa mpa a swanetsego go e tseba.

Ge mosadi o ile w mmeke byale a tla a kgola mpa o swanetse go botsa monna wa gagwe byale monna wa gagwe o swanetse go tsibisa batswadi ba gagwe byale batswadi ba gagwe ba swanetse go tsibisa batswadi ba mosadi gore ngwana wa lena re mo tshobisitse mollo, gore ba dule ba tseba ka gobane dietapele ga di tsibyi. Mohlomongwe ba homola byale a hwa le mpa byale beng ba hlogo ba ka se ke ba re o hwile ba tla re le bolaila ngwana wa rena ka gobane gela lena e be le tseba gore ngwana wa rena a ema gabotse nkabe le re butsitse le rena ra dula re tseba. Byale ka monna yo mongwe wa ga Masumu o ile a tsea mosadi ga Saai, byale mosadi a ima, e le gore mpa e e tsibiswago batswadi ke mpa ya mathomo, ya bobedi awa ga ba sa ba tsibisa. Monna wa gagwe yena ge mpa e le ya gagwe awa o norobala nae go fihlela ka kgwedi ya seripele, ke kgwedi ya busupa mowe o swanetse go mo lesetsa ka gobane a ka swarisa bakgekolo ditshila. Le yena motlabo ge madi a gagwe a sa ka a hlakana le a monna wa gagwe, o swanetse go robala le yena ka kgwedi ya bone, le yena ka kgwedi ya seripele o swanetse go mo lesetsa. Le yena mosadi ge o ka re o bolela nae ka tsa malao a ka se ke a go dumetsa ka gobane o tshaba leepana.

Byale monna yowe wa ga Masumu a ka a tsibisa batswadi ba gagwe le bona batswadi a ba ka ba tsebisa ba ga Saai, awa ba nohomola, byale mosadi o rile ge matsatsi a gagwe a le kgauswi ke moka a thoma go babya. Byale ba thoma go makala ka gobane moima a swanela go babya, ba ile ge ba re ba kitimela dingakeng, byale ditaola tsa ba botsa gore le a setswenya ga la siya selo gae, kannete ba ile ba sa dutse mowe ba bona

5 motho a etswa a kitima a fihla a ba bitsa a re kowa ba le kowa theko a ba botsa gore awa kowa gae ga go sa na motho. Byale yaba gona ba kitimago ba botsa batswadi ba mosadi byale bona ba thoma go makala, awa ba ya go boloka ngwana wa bona.

Byale motho wa mohuta o ge ba mmoloka ba fa monna wa gagwe mpaka ke moka a tula mpa ka ona gore moya o tawe, ba kgone ba mo tsentsha lebitleng, awa molao owe o i e wa diriwa, fela monna byale ka ge e be e se lesogana o ile a leka go gana, byale ba ile ba mo gapeletsa go fihlela a dira. Byale ge ba feditse go mmolaka ke moka a ga Saai ba butsisisa ba ga Masumu gore a molato keng, byale ba ga Masumu ba re a re tsebe fela byale ka ge le bone gore o hwile a na le mpa, byale re ile ra sirega go le botsa ka baka la bana ka gobane a ba ka ba re botsa le rena. Byale ba ga Saai ba re go ba ga Masumu le tsebe gore rena re lle dikgomo tsa lena byale motho yowe ke wa lena, ga go na molato, fela ka gobane

6 a laka la re botsa bolwetsi le nore botsa lehu le na le molao o mobe mohlomongwe le dio bolaya ngwana yowe wa rena, le sesa tla go tsea mula ntlo, ke moka ba tloga.

Byale ba ga Masumu ba re lehu ga ba hlale le bona ba ga Saai e be ba bolela byale ka dipelo go tlala, re swanetse go ntsha kgomo re ise ditswana tsa ngwana wa bona. Awa ba dira byale ba romela motho gore a ise kgomo le ditswana awa ba ga Saai ba a ya ba amogela. Byale ba ga Masumu ba kgolwa gore mosadi o gona. Byale ge batswadi ba dira modiro owe, monna wa go hwela o nohomola, kgathe go homola mogagagwe pelo ya gagwe e sa ile kgole, bakeng sa gore yena a tsee mphaka a kgeile mohu mpa gore moya o tawe. Byale ba ile ge ba motsa gore ba ga makgolo wa gago ba re mosadi o gona, monna a re go bona pelo ya ka e tshugile kudu, ga ke sa rata go tsea ngwanenyana ke tla nobona mosadi wa moopa ka tsea. Batswadi ba ile ba gana taba owe a e bolelago

7 yena a se ke a ba boledisa selo a napa a homola. Byale ka morago a napa a bona mohlologadi yo a sa belegago a napa a bolela nae gore o nyaka go mo tsea mosadi a gana a re wena ge o nthata no dula le nna, a o tshabang, awa monna a napa a dula nae, yaba ke moka a sa nyaka go tsea mosadi awa batswadi le bona ba ntsha mahlo ba mo lebella, a ba a tla a hwa a dutsi le mosadi wa mohlologadi. Ke gore mosadi ge a kgola mpa byale ka ge basadi e le ba bantsi byale dipelo tsa bona ga di swane, ba bangwe ba gana dijo tsa lebeya a nyaka lotsa goba a di gana ka moka a nyaka maswi le nama eseng ya diphoofolo ya diruiwa kudu nama ya kgogo le ya kgomo.

8 Byale ba bangwe ba nyaka buswa ba seba ka morogo, a se ke a nyaka nama. Byale ba bangwe ba dula ba etswa mare kudu, wa mohuta owe a ja dijo o a robala, a kgona a tsoga e seleno, ke gore yo nowe o sita ke mpa. Diyo tsa nthse ga ba di je go swana le ka matsatsi go swana le ge a e fela. Ba bangwe ba nwa byala ba hlatsa ke gore pelo ya gagwe ga e dumelane le byala. Byale ge batho ba motse gore a nwa byala a ke a hlatsa byale ba bona a hlatsa o tla kwa ba mo repa gore mokete o dira byang yena re mo tseba gabotse gore ke lehoba la byala lehono a re go nwa a hlatsa, byale ba ba mo tsebago mokgwa wa gagwe o tla kwa ba re ke gore o tshetse ke kgwedi. Byale ka mosadi yo mongwe wa ga Bopela ba re ke Makaya yena gore o a kgola mpa o re go nwa byala ke moka a hlatsa, byale ge a ka bona a re ke nwa byala a hlatsa wa napa lesetsa le go nwa byala, wa ba wa re ke moka a ka se sa nwa byala kgathe mo- hlang a belegago o tla boela a nwa, byale ka pele. Ke tsona ditsela tsewe motho a bonwago ka tsona. Byale ka kgwedi ya bobedi o tla bona sebala sa gagwe se phadima.

Boetswaro bya moima, moima o swanetse go soma modiro wa go mo lekana, eseng gore le ge a ekwa gore modiro wa moimela a nore wa kgotlella awa ke

9 ke phoso ge a fi la gae o tla kwa dinoka tsa gagwe di tletse ka madi, byale ka go rialo mowe go baka gore mosadi a le le tsinyagalo. Ge banna ba mmona a rwele morwalo wa go mo feta ba ka se ke ba mmoledisa selo, ke bakgekolo bawe ba swanetsego go mo kgala. A ka kwa ba re mosadi o gomile tseleng, ke gore go phuma, e le gore go bakwa ke yona mediro ya mehuta yona ewe ya mehuta e ya boima. byale ka mosadi wa Misa Mohlabe, o ile a tsea mosadi wa gagwe ga Popela byale mosadi yona ge a kgotse mpa ge o mmona o bona eka ke molwetsi, a no sepela ka bodutu, byale morwalo o a o rwalago awa le banna ba beufa.

byale bakgekolo ba leka ka matla go mmotsa gore tata e o e dirago e a se ona molao wa moima, moima o rwala morwalo wa go mo lekana. Ge ta bolela byale eka wa ba kwa kganthe a ba kwe, yena ka pelong ya gagwe o re ke maka ba nyaka gore, ba re ke nna sebudu.

10 Kgathe yena wa epolaya, madi awe a felago a sekela ka mabanyana a a mo kwisa bohloko. Byale dilo tsa gagwe ka moka e noba mafella ntlong, o nokwa ba re o gumile tseleng. Byale bakgekolo ba fela ba mmotsa gore wa di bona byale, taba e ga ya loka ka tsatsi le lengwe o tla hwa le madi a gago. A goma a kgola mpa, a no roma a dira ka mokgwa ola ya pele, byale bakgekolo ba re go yena wa tseba gore ge monna yo wa ga Mohlabe ge a go tsea a go tseela gore le notla le dule lapeng le le beletsane o go tseetse gore o tle o mo direle moloko. Yaba a ba sa bolela selo a tsena ka ntlong, a phuma byale a falatsa madi fela. Awa ba ga Mohlabe ba mo tsea ba mo isa ga gabo gore bo molae mohlomong bona o tla ba kwa.

Byale ba gabo ba re mola a sitago lena le dulago nae rena le ra gore re tla mo kgona byang, a retse, a reeng dingakeng ro o kwa gore molato keng, mohlomong a diri ka kgole. Awa ba tloga ba ya dingakeng, byale dingaka tea re awa a diri ka kgole, go belaela papagwe, le swanetse gore le re go fihla gae le hlabane kgomo

11 le mo ise badimong ba bo papagwe le fihle le mmege gore ngwana wa gago re mo file la ga Kholabe le bona ba re file dikgomo a re na pelaelo a wena o belaelang re a go rapela gore le robale ngwana a hwetsane sewe se hwetsanago ke basadi ta bangwe. Awa ba ya ba dira byale ke moka mosadi a kgola mpa, a kwa sewe bakgekolo ba mmotsago ke moka a tswara motho wa ngwanenyana leina la gagwe ba re ke Motswakgole. Go byalo le monna wa gagwe a swanela go tiya mosadi wa gagwe ge e le moima, ka gobane a mo tiya madi a gagwe a ka tiala kateng a tloga a boya fela.

Byale mosadi e le motho wa go se kwe, a ka go seleka byang le byang o swanetse go swara pelo ya gago wa se ke wa mo isa seatla. Labaka la gagwe le tla fihla la gore a mo tie, e tla re mola a na le ngwana ke moka o thome go mo tiya, ka gobane o tla tsea ngwana ga mmagwe ka bothakga, ke moka a mo robadisa fase, ke moka a thome go mo tiya o lefeletsa kowa a mo roga a sa imile. Ge o ka mo tiya a peputse ngwana a ka nodira gore a we ka ngwana gore ge a ka hwa leepana le fete le monna. Ka gobane ba tla re monna wa setlaela o bolaille ngwana a re o mo sitintsha go robala le mmagwe, a re mmagwe e noba kgarebe go ya go ile. Byale motho wa mohuta owe, le ge a roma ngwana ba dio sita gore mahlong a gagwe ngwana gana, fela ka matheko bana ba bona ba ba botsa gore ge papage le ba bangwe ba mo roma ba dumetse ge e le mokete yena le se ke la dumetsa ka baka la gore a rate bana, mosadi wa gagwe o ya a enola bana ka bodibeng, ke moka monna a etla a bolaya.

Byale ka tsatsi le lengwe o tla re ge a re o roma ngwana yo mongwe ke moka a gana, byale batswadi ta ngwana o tla o kwa ba re awi ngwana o reng wa gana ge yo mogolo a go roma, e le gore ka go rialo ba pola dihlong o fele o ba lebella ka mahlong o tla bona ba ponyaponyetsa, ke gore ba rakela ngwana gore a se ke a dumela. Byale ka monna yo mongwe ba re ke wa ga Malesa Khašane

13 o byale o ile a re mosadi wa gagwe a fitile ke kgwedi tse nne, byale ka tsatsi le lengwe a tswa a nwele byala ke moka a re go mosadi o ke o mphe buswa, mosadi a re go yena ke lapile ge o mpona ke le byale ke sita le go thakgoga ga ke tsebe gore molato keng. Byale ge mosadi a rialo monna a sesa mo gopolela gore mosadi o lapile ka mediro e a hlelego a soma ya masemong a mo gopolela gore o lapisitse ke go lala le banna mosegare, a napa a thakgoga a tiya mosadi, byale mosadi le yena a napa a thakgoga a re go monna wa gagwe mpolae ke hwe ke khutse, a lwa nae byale monna a kwata kudu, a ka teletsa mosadi fase. A mo tiya a raga le ka meletse, ba motse ba tsoga ba lamola ka gobane e be e setse e le bosego.

14 Eyna bosego byowe mosadi a ka alala a robetse e ile yaba molwetsi yo mogolo. Ge bo esa mosadi a ka a kgona go tswela kante, erile ge letsatsi le e ya madikelo mosadi a falatsa madi a monna wa gage. Ka molao mosadi o swanetse go se tswara setho go monna wa gagwe, goba le ga batho ka moka. Ge a ka kwa yo mongwe a mo lebela a thakgoge a tloge. Mowe o tla ba o epulukile le gona ba re ka seema se, gabo lebyega mokgopo ga o ribege, go ribegwa gabo mogale. Seema sena ke nnete, moratho wa yena monna yo khusane lalesa ba re ke ntekwane byale ge ba nwele byala a fela a tswenya mogolwane, ge a re ke ya ka mo a fela a mo rakisa a mo tiya.

Eyale tsatsi le lengwe mogolo wa gagwe a bona gore mosadi wa gagwe le yena ba nwele gammogo le yena moratho o nwele byale a tshaba le mosadi ba tshabela motseng wa ga Raganya. Eyale moratho a ba lata, ge a fihlile mowe a thoma go lwa le mogolwane, byale mogolwane a re ke lapile ke kgale o tswenya, ge e le mosadi o be ka notsea nna ke tla nyakela wa ka. Ge a rialo a topa segale a tiya moratho ka gare ga hlogo, moratho a wa fase a edibala, ka morago a tsoa, a ya a fihla gae.

15 Awa a babya matsatsi a se makae ke moka a hwa. Yaba bana ba ba noba ba babedi ba basemanyana lapeng la mokgekolo yowe. Ditaba tsewe e ile yaba sepipipi, ba tshaba go e bolela gore ge ba ka bolela makgowa a ka ya a bolaya, byale ra sala re sena ngwana. Mosadi ge e le moima a swanela go norobala le banna, ka gobane madi a banna a hlakapa ke moka a lwa, byale go lwa ga ona a baka tee dingwe. Byale yona mediro e ge mosadi wa moima a sa se tsware gabotse, ka morago ba ka no tsentsha baloi go ja moloi a se gona.

Boitswaro byo bongwe empa mowe ke basadi ka moka bawe ba hlapago a ba swanela go tsena ka sakeng la dikgomo goba la dipudi ka baka la gore ge mosadi a ka tsena ka sakeng la dikgomo goba la dipudi ba di pherekanya, byale ka go rialo mowe monna yo mongwe le yo mongwe o aga lesaka la gagwe ka dihlare, byale moima a tsena ka baka la gore madi a gagwe a bogale le tsona dihlare di swanetse go ba bogale, byale go mo galefela gagwe o swanetse gore mpa ya gagwe e phumege. Byale ka mokgekolo yo mongwe wa ga Sekgoka ba re ke Mahinyahinye, mokgekolo yo o be a loyana le mosegare, byale ka tsatsi le lengwe a re a imile byale a fihla a tsena ka lesakeng la dikgomo tsa ga Makokoropo, byale ba ile ke a mo kgala mong wa lesaka a re mo lesetseng, sewe se itsego a tsene se tla ba sa re a tswa. Awa mosadi a dikulugana le lesaka, bontsi bya latho ba nwa byala a ba ne taba nae, byale ka morago a tswa ka sakeng a napa a tloga a senela tsela ya go ya masemong.

Byale mong wa motse a re go ba gabo a ba mo latele le ge e le motho ka o tee, o tla ya a bona sewe a yago go se dira, fela o fele o tama a se ke a go bona. Awa yo mongwe a tloga a mo latela, erile ba sesu ba tsea sebaka se setelele, mosadi a dula fase, byale yola le yena a dula. Mmalo ka morago a bona mosadi a tabogela go-dimo, a dika-dika le

17 sehlare, ka morago a bona a kwatama ka dikhuru, byale a kwa metsetlo ya go kokomosa, byale monna yowe a thoma go tshoga, a re ke tla bona le tsa go nhlolla, go bona makgolo a e nya, empa a beta pelo a no utama. Byale ka morago a bona a thakgoga a topa sengwe fase, byale a tloga a hwetsana leope a lahlela ka gare, byale yola le yena a thakgoga, a fihla mola a goba a dikadika a hwetsana madi byale monna a thoma go makala. Empa a kgotlella go mo sala morago a mmona mowe a lahlago madi a gagwe, a mo emela gore a tloge, awa a ba a tloga byale le yena a hwetsana selo se sehubedu, e le gore ke motho, le yena a goma a sala mokgekolo morago go fihlela a fihla gae.

18 Byale monna ge a fihla gae a bolela le monna wa gagwe taba e, byale monna ara monna yola gore a rie o ntshopa awa a ya nae go mo supa, a hwetsana gore ke nnete, awa byale ka ge a tseba mphoko a napa a foka ka nosi kante le kgosi ke moka a kometsa monna gore o se ke wa bola taba e, wa bola byale ka ge ke fukile ka nosi ke molato, awa monna a dumela, a se ke a bolela. Byale e rile ge monna yola a hwile yaba gona a bolelago yaba molato a o yo. Molao o mongwe moima a swanela go taboga lepara la banna goba sefepi sa dipholo ka gobane banna ba bangwe ba tshekga ba tlotsa mapara a bona ka dihlare. Byale mosadi wa go bona kgwedi a taboga, o swanetse go bona kgwedi ya go sefele, go alafa yena e seng go boela ga mong wa lepara ke moka a mo alafe, kante le mowe a ka ba a hwa a le byale. Mosadi yo ba rego ke ngwana Mokgwatse Sekgobela o ile a re e se kgarebe byale a taboga lepara la mokgalabye yo mongwe wa ga lametsa, byale a nobona kgwedi mowe e sa feleng, byale a thoma go tshoga, fela a se ke a botsa batswadi a no homola, a bona a fetsa beke tse pedi.

Byale a maka a botsa bo-mmage, byale mmage a botsa papage, ke moka papage a re sepela o mmutsisa gore molato keng. Byale mmage a ya a mmutsisa, byale monyara a re

19 ka tsatsi lela mokgalabye yola wa go tswa ga Mametsa ke ile ke kitima, byale ke sa bone gore o beile lepara la gagwe, a fihla ka le taboga, byale a re go nna ke wena ngwana wa mang o tabogago lepara la ka, ka re go yena a ka le bona ke moka a homola le nna ka homola, byale ka morago ke ge ke epona. Byale mmage a ya a botsa papage ditaba tse ke ge papage a topa lepara a lata mokgalabye yowe. Byale ge a fihlile a fihla a bolella monna yowe ditaba tsewe ke moka mokgalabye a re ke thereso. Byale a tsea metantane ya gagwe a mo fa, awa monyana a ya a fola. Byale ka bakeng la go diega ga gagwe go botsa batswadi ba gagwe, ke moka monyana yaba madi ala a mo tshintse a se ke a ba le ngwana. Le ge e le mosadi wa moima a dira byale ke moka madi a gagwe a swanetse go falla. Go byale le sefeping sa dipholo.

20 Mosadi wa moima ga go rate gore ge batho ba dutsi a dula ka gare ga bona o nta gore a dula theko, le gona ge a enwa byala e rata gore a sepela a tswere sa gagwe sekgere sa go nwela byala ka ga sona, ka gobane digo tse dinwago ke batho a tsa loka ba ka tloga ba kgumisa moima. Le ge batho ba thakgoga ba tloga moima o swanetse go phakisa go thakgoga, ge a ka sala a thakgoga ka morago batho ba ka mo tshela ka meriti ya bona ke moka ngwana a noswana le motho yo a mo tshetsego ka moriti. Byale a no dula a fapana le mosadi wa gagwe ka taba ya lefela, le ge motho a ka ema ka morago ga moima a ba dumele ka gobane o tla gotsa ngwana, ke gore ngwana ge a belega o tla swana le wena. Modiro wa moima ke go sehlokomela, melaong ewe a botsago ke bakgekolo, kudu a se ke a robala le monna o sele, gape le dijong o swanetse go ja dijo tse pelo ya gagwe e di ratago.

Byale moima ka noja mauswa a mehuta ka moka a go loya, ge pelo ya gagwe e dumela, kudu dijo tsa go fepa moima gabotse ke merepa, motapa o hlakane le maswi.. Sejo se a sa swanelago go se ja ke maheya le mago ka baka la gore a gonara kateng.

21 Marotse le mabyala le mapoto wa nwa ge pelo ya gagwe e dumela.
Empa a swanela go nwa ka maatla le tsona dijo a di je go swana le
ge a lefela.

Diaparo tsa moima, moima a apare go swana le batho ka moka,
fela a ba apare mekgopa ya go swana, dikobo tsa bona ba apesa
mpa fela, byale ba ga Mohlabe le dikgoro tse dingwe tse byale ka
ba ga Mabakane, ba ga Masumu, Popela, Masete, Maseokoma, ba bipa
dimpa ka garepo (mokgopa wa phala) le ba ga Saai. Dikgoro tsena
Moyene, Mongale, Maletso, Tselane, Makgopa, Morei, Raganya,
Mogomane, ba ima ba tsona kgoro tsewe ba bipa dimpa ka mokgopa wa
phuti. Dikgoro tsena, Mohofe, Morena, Lokweng, Thekwane, Mahlakwa-
na le Thobetsane, ba tibetsa dimpa tsa baima ka mokgopa wa kgabo
(tshwenenyana tse disehla). Dikgoro tsena, Sekgoka, Rathsosi,
Sebase, Byane, Masilu, Mathake, Makgahla, le Seelise le Malesa,
dimpa tsa basadi ba bona ba baima ba bipa ka mokgopa wa tshwene
e kgolo. Ke gore ba di gokella metswa ke moka ba hunela ba apara
melaleng ya lekella ya tibetsa mpa ya moima. Eyale ka go rialo
motho yo mongwe le yo mongwe ge a sepela a gahlana le motho wa
mohuta owe o swanetse go tseba gore moaparele e ke ya baima ke moka
wa mo tseba, a sa na go mmoledisa selo. Go mo dumedisa gona a
ka no mo dumedisa. Empa ge a sa tswa go akgola kgwedi o bona
sebophego sa gwe se ka mokgwa o mongwe a phadima a re bekebeke,
byale o thome go makala, ge e le wena monna o se ke wa mmoledisa
e no mo dumedisa o fete, ka gobane wa bona mosadi a le byale ke
gore o tshela ke kgwedi ge go se byale o bone kgwedi.

Ge a sa le ka ona mokgwa owe, ke legala la mohwelere, o rego
go le gata wa fofa ga lesome, wa kwa eke le mamaretse leoto.
Molao o mongwe so, ge lesogana le ka tseba mosadi mme a sa
belega, mmagwe lesogana o swanetse go nwa dihlare a thibele
pelego ya gagwe, ge mmagwe lesogana a ka gana ngwetsi

23 ge a bona gore matsatsi a gagwe a kgauswi o swanetse go tloga, a yo belegela gabo mmagwe ka gobane molao o re bahlapi a ba batagane. Ge ba ka mo tibela a belegela bogadi, awa a ka no belega ngwana wa gagwe yo motse, fela a re kowa a bula a hwa, kantle ga bolwetsi. Ke nnete taba e, monna yo mongwe wa ga Morema Lekwapa o ile a tsea mosadi a na le mpa ya batlabo, a se ke a nyaka go tseba gore lerumo le tswa kae. Awa a no beka mosadi wa gagwe a re nna ke leboga hlogo ya motho.

Byale yaba mmagwe Lekwapa o sa tswara dihlogo tsa batho, byale erile mosadi wa morwa wa gagwe ge matsatsi a gagwe a le kgauswi byale ba motse ba re isang ngwana yo ga gabo a yo belegela ntshe, byale mmagwe lesogana a gana awa ba homola, mosadi a belega ngwana bogadi. Erile kowa a burugile ke moka ngwana a hwa, byale batho ba re awa, moipolai a llelwe rena re ile ra bolela byale wa re nyatsa bosehla, byale rena ra homola. 24 Byale ka polelo e ba rego ngwana wa pele a hwe ke pheko, wa bona a ehwa ke gore mmagwe o ruta boloi ka yena byale a bolela byale mmagwe lesogana, empa a ka a hlokomela ke motho. Mosadi a goma a kgola mpa, ba goma ba mmotsa gore ge matsatsi a gagwe a le kgauswi o swanetse go mo isa ga gabo a se ke a dumela awa ba homola. A goma a belega ngwana bogadi a re kowa a bula a hwa, baya le yena o tsena ntlong a belega ngwana le yena a hwa, byale batho ba goma ba mmotsa gape gore taba e e a ila.

Byale mmagwe lesogana a hlabiswa ke ngwana wa gagwe madi, a re ke le butsitse gore mosadi yo o be a ruta boloi. Batho ba mo ganetsa, byale ngwetsi a tlala ke pelo a tloga a fihla ga batswadi ba gagwe a ba botsa taba e byale batswadi ba gagwe ba roma motho gore a e ga Morema, go butsisa gore a taba e ke nnete naa, mmagwe lesogana a re e ke nnete go byale, awa sebaka sa boya le mantsu a gore go byale, byale ka ge ngwana yo a boléla. Byale

25 batswadi ba ngwana ba kwata, ba re a rieng dingakeng ro kwa boloi bya ngwana wa rena awa ba ga Morema ba dumela. Batswadi ba mosadi ke ba ga Mohlabe awa ba ga Mohlabe ba tiya kgomo ba ya dingakeng, byale ge ba fihlile mokome a ba dudisa mosegare ka moka, go fihlela letsatsi le dikela, a ba fa malao ba robala. Erile ge bosele ge letsatsi le thoma go hlaba yaba o ba beakanya ka madulo a bona, byale ke moka a ntsha thoko ya gagwe ya motsoko a tshela seatleng sa gagwe, a tsama a ba subisa, le yo a sa kgo-gego o swanetse gore a kgoke. Byale ge a feditse go dira modiro owe a re go bona ke nna mothoka a ke na thopa, ba dumela ka gore sea fuma.

Byale a thoma go ba laola, a ba isa ka methopho ya bona, a fetsa, byale ka morago a ba botsa ditaba tsa monyana ka mokgwa o a bikilwego a le ka ona, ba re se a fuma. Byale a bolela ditayo tsa bakgekolo ge ba laya mmagwe lesogana, ba re se a fuma. Byale a re moloi a ke mmone fa, se a fuma, molato ke wa mmagwe lesogana, 26 fumane, ba re, sea fuma, yaba ngaka e a ema e tiya mmagwe lesogana ka sampoko (tshelane). Ke moka ngaka ya re go bona ge le sa kgo-ge le ka no feta, ba re awa re a kgo-ge. Awa yaba ke moka ba boya gae, byale ka ge e le batsielani ba re go ba ga Morema re nyaka kgomo ya rena fela awa ba ntsha ba ba fa molato wa fela o etla mowe. Byale mosogana a befellwa mmagwe gagolo a re o nyaka go mmolaya batho ba rapela tsa fela. Byale mmagwe a nwa sehlare sa go tibela tswalo. Yaba gona ngwetsi a tswarago bana.

Taba e e be e le e kgolo kudu, byale ba bona gore mokgonyana wa bona a na maatla ke ka baka lewe ba ilego ba homola ka lona, ge la ba hwetsane a galefa byale ka mmage awa nka be ba ile ba dirana gampe. Monna wa moima o swanetse gora mosadi wa gagwe a mo nyakele (nyatsi) motlabo gore a se ke a twenya mosadi wa gagwe. Le gona mosadi wa gagwe ge a ka re go monna, pelo ya ka lehono e nyaka sa gore, o swanetse

27 go mo nyakela se ka mpa sa hloka ka bakeng la bodidi fela, ge a le naso o a mo fa. ka gobane mosadi yona a ema gabotse, ka gobane ka tsela e a nago go yona ke lehu, ba noleboga fela ge a ile a fologa gabotse. ba kwa ba re mokete o na le ngwana motho yo mongwe le yo mongwe o tla leboga, gore o laile a fologa gabotse, byale o tla ja dijo di mo tsefela. Ke gore moima kgopolo ya gagwe e kgolo ge a dutsi o no dula a kgopola ngwana, byale gantsi ditoro tsa gagwe o no fela a lora baima ba bangwe a lora bana le bana.

Nkile ka re ka letsatsi le lengwe ka re go tsoga ka ya ka ga Popela byale ka re go fihla ka hwetsana mogatsa Twadi a hlalotsa monna wa gagwe toro e a e lorilego. A re ke lorile taba ya to makatsa ke lorile kgobele a na le ngwana, byale kgobele ke mokgekolo yo mogolo kudu le kgwedi a sa e bona, le banneng a sa ya le bona banna ge ba mmona a ba sa mo gopolela dilo disele. Erile ge a be a sa bolela taba e, byale gwa tswela mosadi yo

28 mongwe wa ga Mongale, ge ba butsisana tsa meso, byale mosadi yola wa ga Mongale a re awa rena a re bone selo, re nobona mogatsa Phirima o na le ngwana. Yaba mosadi o re kgate e be ke lorela yena, a napa a thakgoga, a re ke sa yo bona ngwana wa mogwera ka mohlomongwe nna wa ka ngwana nka se ke ka mmona, ke gore ora gore ke mahlatse. byale ge go gopolwa toro ya mosadi gwa bonala gabotse gore o lebantse ka gobane mosadi yo wa Phirima ke kgale a belegela fase, ba re ke dihlogo tse hlano a belega ba ehwa. Ke ka baka lewe toto ya gagwe e ilego ya bolela ka mokgekolo.

Mosadi wa moima kudu ditoro tsa gagwe di lorela bangwe, yo mongwe a ka no lora a swere ngwana wa mosemanyana goba ngwanenyana byale gore toro ya gagwe ke nnete o swanetse gore go tsoga a etimula. byale a kgone a laudisa toro ya gagwe, byale ba swanetse go beya mantsu a mosadi ka dipelong tsa bona gore ba tle ba bone gore a toro ya gagwe e lebantse. Lyale ge e le bantsi ba re, o na le toro e epe,

29

ka gobane ge a ka lora gore ke lorile ngwana wa mokete a hwile o swanetse go ba a bolela thereso, fela kudu kudu yena a ke a etorela, o fela a lorela ba bangwe e le gore mohlomongwe o wa etorela. Nna ke ile ka beka mosadi wa ka byale a se ke a kgola mpa kapela byale a ba a re go nna, nna ke lapile, ka go rialo kera gore o swanetse go nkalafisa gore le nna ke etse ba bangwe basadi. Byale ka re go yena go lukile, e le gore ditaba tse re di bolela re le ba babedi kantlong bosego. Byale byare go sa ka ya ngakeng byale ngaka ya mpha motantane ya yona, ka fihla ka fa mosadi, byale ke moka mosadi a apeya a e nwa ke moka yona kgwedi ewe ya mo feta, yaba ke moka o a kgotse mpa.

30

Awa a thoma go ja dijo ka go dinyenya, selo se a goba a se nyaka kudu mo dijong ke nama ya kgogo le buswa byale leotsa, awa ke mo nyakela tsona ke mo fa, ka go rialo o tla hwetsana moima a sa kgohlomela kudu se fahlogong ka baka la gore se pelo ya gagwe ya goba e se nyaka ke be ke mo fa. E be ke sa robale le mosadi kantlong ka e tee gore go fele kgwedi ya seripele, kgwedi ya busupa e be ke robala kantlong ya ka ke nosi. Bosego e be ke sa tsoge gore ke e batlabong empa le ga go le byale e be ba sa kgolwe e be be nkgopolela gore a ke robale ke le nosi ke robala le batlabo. Byale ka tsatsi le lengwe dikgomo tsa tswa bosego ba re awa lehono gona ro bona se se mo forago, ka gobane ga go na monna le ka o tee yowe a ka rego a ena le mosadi a rola ga gagwe. Ba ile ge ba kokota molomo wa ntlo ba kwa ke a rabela, byale ka tsoga ka tshuba mollo lesedi la tlala ntlo. Yaba gona ba kgolwago gore o robala a le nosi.

Byale ge mosadi wa ka matsatsi a gagwe ge a le kgauswi le go belega nna ka nosi ka lorela mosadi wa ka a na le ngwana wa mosemanyana. E be e le ka di 28.8.41 e be e le bosegong bya lona, byale ka lora toro ya mabapi le mosadi wa ka le motlabo, byale toro e ya ka e be ke dutsi le motlabo wa ka kantlong, byale mosadi wa ka a le kantie.

31 Byale ka lora mosadi wa ka a na le ngwana wa mosemanyana, ka morago ka bona go fihla makgolo, ba hwetsana ke sa ne le motlabo wa ka kantlong. Byale makgolo a re go bona taba e, ke moka a swara ngwana wa ka ka maoto, a mo raputsa ka leswika. Byale yaba gona le batho ba bantsi ba thoma go dira lesata ba re o bolaya ngwana wa mohlabe, byale makgolo a re ge a fetola a re ke gore ga ke nyake moredi wa gagwe ke moka a tsea moredi wa gagwe a tloga nae. Ana ka thoma go lla ke llela ngwana wa ka ka ya mowe ngwana wa ka a lego gona a hwetsana gore ngwana wa phela. Byale ka re go kgaitsemi ya ka o swanetse go hlomela ngwana yo wa ka byale kgaitsemi ya ka ya gana, ya re lesetsa ngwana a hwe, re tla fa makgolo wa gago molato.

Byale mafelo ka kwa gore mosadi wa ka o dutsi gabo mmagwe, byale gape ka kwa gore ngwana wa ka o hwile, ke moka yaba ke moka ke a phafoga. Byale ka hwetsana ge ke gopola toro e e mpeufisa byale ka tsea bukwana ya ka ka ngwala le byona bosego byowe ke sa gopola toro ya ka, ka gobane wa lesetsa wa goma wa re ke sa robala, o thoma go lora e ngwe ke moka yela wa e lesetsa, ka go lebala. Byale go bosele ka tsea bukwana ya ka ka thoma go balla batho ba gesu taba e ba re a retse re tla bona. Byale motlabo yo ka goba ke le nae kantlo yena ke nnete ke yo ke phelago nae. Byale erile bosego bya ditene 10.10.41, mosadi wa ka a thoma go babya, ka tloga bosego le mma ra ya ngakeng go laola moima. Byale ngaka ya se ke ya ganela malaong a tsoga a re laola, a re awa ditaola di re mosadi wa sokwa ke matsatsi a gagwe. A tsea motantane wa gagwe a re fa a re ge letsatsi le hlaba le yena ngwana o tla ba a setse a wele fase, gore ke a reresa ngwana ke mosemanyana.

Awa ra tloga ra fihla, ra mo apeela sehlare a nwa, ka nnete a erile ge letsatsi le hlaba ngwana a wa fase, ge ba re keng ke mosemanyana, byale o belege ka di 11.10.41 ka mokibelo, ke moka ba re

33 leina la gagwe ke Mokibela, fela ba re awa a re gane leina la ngwana yowe byale ka ge e le ngwana wa mathomo le swanetse go mo rela leina la nakgolo wa gagwe ke gore leina la papagwe lesogana, awa ba re ke Mokaile. Byale o rile kowa a burugile a hlabega a babya kudu mowe ra goba ra hloboga, byale gwa fihla ngaka e ngwe ba re ke Lekgowa Masumu a fihla a laola ka sehuba, a re le ditetse ngwana nkabe a fodile kapela, fela le ga go le byale ke sa ya ka gae, ke tllio mo alafa awa a kitima a ya ka gae, a phakisa a boya a tla a mo fa retantane ya gagwe, ngwana a fola. Byale nna gana mowe ke dutsi ka pelo e bohloko ke re toro ela ya ka e nyaka go direga. Ge motho a nyaka go tseba sewe se emerego ke mosadi o swanetse go ya dingakeng di tla motsa gore mosadi o tla belegang.

34 Go sinya. Go phuna ga mosadi mpa ke mediro e e sa mo lekanago, goba go teiwa gagolo ke setse ke di hlalositse ka matlakaleng a ka godimo. Byale mona ke tla hlalosa mabaka a mangwe. Byale ge e le mosadi yo a imisitsego ke monna wa gagwe wa bona mpa ya gagwe e sinyega ke gore o robetse le monna yo mongwe, byale madi a monna le motlabo a lwa go fihlela a falla. E le gore mo boitswarong bya gagwe ba bona a setswara gabotse, ga go na selo mosadi o tshekgile. Byale taba ya mohuta o e tseba ke basadi fela ka gobane monna a tseba a ka hlwa a elwa le mosadi wa gagwe.

Ge basadi ba botsa banna ba re ke madimabe a monna wa ga mokete, lehumo le gana lapa. Byale go na le basadi ba go tsinyetsa banna ba bona, ke bohlotlolo mosadi a ka imisa ke monna yo mongwe byale a ba mosadi o tseba lerobo la monna wa gagwe, goba go tshaba go sesinya leina ga monna wa gagwe. Byale ke ba ba nyakelago dihlare ba nwa tsona gore mpa e sinyege, o diore go feta ke kgwedi ka e tee ke moka o napa a ntsha. Motho yo a kgonago go

35 ntsha dimpa tsa batho ba ba lebetsego kanna ba bona ke Matsatsi
 Mogofe, mosadi yowe ke moloi wa mafello. Empa ge ba e ya ga
 gagwe ba ya bosego kowa batho ba robetse, go ya mmagwe monyana a
 fihla a re ke tllilo kgopella ngwana wa ka o loma nkateng byale
 yena o setse a tseba ge ba rialo ke moka o epa modi wa tatabaloi
 wa mo fa ke moka o apeela ngwana wa gagwe ke moka madi a monna
 yola a tswa. Byale tefa eba lefago ka yona o ka se ke wa e
 bona, fela go kwala gabotse gore ba mo leboga ka mabele a tletse
 seroto, ke gore ke pudi. Byale ka mogatsa Magatswane Akwane,
 o ile a ima e sa le kgarebe byale monna yona o be a sa nyetse
 ka dikgomo tse di phethago menwana e mmedi, a saletswe ke dikgomo
 tse nne.

36 Byale moredi ewe a re go bona kgwedi e mo fitile a tsebisa
 mmagwe, a re kgwedi ena a ka e bona. Byale mmagwe a re ke moka
 o ripile motheko wa gago, a ka se sa ntsha dikgomo tse nne, o tllilo
 lefisa sehlotlolo a goma a gapa dikgomo a tloga natso le wena.
 Ka gobane ke molao gore ke mosadi a ka ima monna a sesu a mmeke
 ba dira byale, le gona goba lehloyo go monna wa gago, o tla
 fela a go tiya a gobela bokwa ba bane. Mmagwe a tloga a ya
 ngakeng a kgopela sehlare sa go ntsha mpa ya moredi wa gagwe
 awa ngaka ya mo fa a ya a fa moredi wa gagwe awa mpa ya phumega.
 Mahlatse a monna a se ke a phakisa go ya bogweng go kgopela sego
 sa metsi ba re go yena re go nyaka dikgomo tse nne, byale monna
 a ntsha a ba fa. Awa ba mo fa mosadi wa gagwe, ke moka a beka a
 tloga nae.

Byale ka ge batho ba kgale ba sa re go beka mosadi ba kitimela
 go robala nae, bathona ba sepela le dingaka go tsama ba okwella,
 byale dingaka

- 37 tsa re awa ngwana a se ke a robala le mosadi mosadi wa gagwe o ile a re e sa le kgarebe a sinyana byale mmagwe a mo nyakela dihlare tsa to phuma mpa. Empa e be e sa le madi, byale o swanetse gore ba ba hlakantshe ka dihlare gona a ka se ke a dira ke selo. Awa napa ba kgopela ngaka gore e be hlakantshe ya ya ya ba hlakantshe byale monna a kgona a tsena kantlong. Byale ge monna a robala le mosadi a hwetsana gore ke lethari, a kwa a sobela, le gona ge a re o swara letswele a hwetsana gore letswele le budule le dio repharepha. Byale ya re ge bosele monnaa botsa batswadi ba gagwe gore awa motho yola a se kgarebe ke lethari, ba re go yena a a wa kwa mola ngaka e bolela, fela o se ke wa nyakisisa taba e. Nyakela pudi, re mo ise ga gabo, awa a nyakela pudi byale ke moka ba tsea sesuhla ba se hlomela godimo ga lenaka la pudi, ba e fa mokgekolo yo mongwe, a ya le moredi wa bona gore ba e ba bone
- 38 gore ngwana wa bona o sintse, o ile ge a re wa fihla ba bona sesuhla godimo ga lenaka la pudi, ke moka ba kitima ba tsea sesuhla ba se pyatla, ba ba ba bolaya pudi, ke moka mokgekolo wa goma kante le polelo. Mokgekolo ke tshupo ya gore ngwana wa lena ke mokgekolo o swana le mokgekolo yola wa go mo tlisa, byale ke moka moredi wa bona o swanet e go sala ga gabo.

batswadi ba gagwe ba tla sala ba dira byala bya go moetsa bogadi, ke gore bya go rapela mokgonyana le bona ga ba re go fihla ba bolela selo, ba nore re tlisitse mosadi wa lena, byale bale ba tla re re letogile ke moka ba tsea legapa le lengwe ba ba fa ba nwa ba tloga. Ka go rialo ke gore molato o fedile.

Ena ke taba ya dikgarebe, empa bana ba batho ga ba ntshe mpa ba nore go lokile ge monna a nyaka go dira molato a ka nna a dira, o tla mo lefela ka gobane re a ntsha mohlomongwe yaba ke moka a ka se sa hwetsana yo mongwe byale re tla ba re thusitseng ka ge o kwa ba re motho o a gola o gola ka ditlogolo, byale ge ba bolela

39 ka diema ba re mohlare ge o gola o gola ka dithabi wa hloka dithabi a o gole. Ke gore o tla noba mosimanyana go ya go ile. Byale mosadi yowe wa ga Akwane e sa le ge a ntsha yona mpa ewe le lehono ga na ngwana o huletse yonola a go ntsha. Ba nodula le monna ba lebeleletsane monna o kitimile le dingaka o bile o lapile. Byale dingaka di sitwa go alafa mosadi ka gobane mosadi o ile a ntsha mpa e sa le madi, go se na le popo ya motho, byale ka ge madi fela gantsi ba a lahlela ka metsing, le yena mosadi a ka se ke a bona. Ke gore ge mosadi a ka re a phuma a ba a ena le dikgwedi tse nne, awa yowe o a kgona go alafega, ka gobane ba hwetsana e le sebopego sa motho, ke moka ba mo epela.

Byale ge dingaka di alafa yena a tswenye ka gobane ba tla ya ba ntsha phupu ya mowe lebitleng la ngwana ke moka ba kgona go alaga mosadi gore a boele a belege. Byale ka mogatsa Makonkwane
40 ba re ke Makatsila o ile a ntsha mpa e sa le kgarebe, byale e be e setse e le motho, ba mo epela, byale monna o ile a re ge a mo tsere a se ke a ba le pepo, awa a ya a ntsha mobu wa lebitleng la ngwana wa gagwe ba tla ba mo alafa ka ona, byale a boela a tswara bana. Le mosadi yo mogolo wa ntsha mpa, ka baka la go tshaba lehloyo la monna. E le gore dilo tse ka moka ba re go bona ba sinyane ke moka ba ya ba botsa bo-mmabona byale modiro o wa go ntsha o tswa le bo-mmabona, ge e le monna yena ke lefotwana ga tsehe selo. Byale batswadi ba mokuta owe ke baloi go bakgonyana ba bona, ka gobane tsatsi le lengwe monna wag agwe a ka fotla a kgifagela, byale a kwa bohloko. Byale ka mosadi wa Lalope Saai, o ile a tloga a ya makgoweng, byale mosadi a sala a ima, byale a tloga a ya ga mmage a mmotsa ditaba tse, byale mmage a ntsha ngwana wa gagwe mpa.

Byale yaba monna o kgauswi le go boya bana ba lehono ga ba na molao, ge ba etswa makgoweng ba fihla gae, gare ga bosego

41 byo bogolo kowa ditipa di gana go sega. Byale ge ba dira ka mokgwa owe ba gopotse gore ba tla hwetsana motlabo ba mo swara. Byale a hwetsana motlabo a se gona, ke moka a sa dumedisa ba motse o re ba tlo notsoga ba mpona ka moswana. Ke moka o boledisana le mosadi wa gagwe, byale mogolwane a kwa fela a nogopola gore ke bagwera ba mosadi, a boela a robala. Ka gobane mogatsa moratho wa gago ge o mmona o re ke ngwetsi wa ka, yena ge a go bona o re matswale, byale ka go rialo mowe a o na molao wa go ya wa bula ntlo ya gagwe wa re o bona motho yo a nago ka ntlong. Ka moswana ge a botsa batho o tla go rara a re, matswale wa ntswenya o tla a mpulela ntlo a re o nyaka go robala le nna. Ke moka yaba phoko e le gore ke phoko ya maaka, fela ba bangwe a se maaka ke thereso.

42 Byale ngwana yola ka moswana ba ile ge ba re ke a tsoga ba no kwa a bolela kantlong, ba thoma go makala gore a ke sehlotlolo sa mohuta mang sa go nobolela le ge bosele. Byale ka gobane bosele mogolwane a re o bona motho yo a bolelago, a hwetsana e le moratho, awa ba dumedisana ba butsisana maphelo le madireng. Byale ge ba feditse a re go moratho kgathe motho o re go tsena ke moka a se ke a dumedisa ba go sala gae, moratho a re awa mogolwane ke bone e le bosego ka re nka le tswenya, ke moka mogolwane a re, awa ngwanesu a se molao taba owe, o se ke wa tsoga wa e boeletsa. Erile kowa a thakgoga ke moka moratho a re, ke tswile kowa makgongweng ke thabile, byale gana lehono ke a babya, ke sita le go tsoga, ge o kwa ke bolela le mosadi yo ke re a mpotse se elego taba, byale mosadi o re go nna ke tswa ke gobetse mo ke tswago.

Byale mogolwane a re ke be ke go botsang gana byale, a retse, re ka se ke ra di tseba a tloga. Byale mogolwane a ya a botsa bo-mmagwe, byale ka ge e le mosadi go se na le se se mo gakantshago, a ya go bona ngwana wa gagwe, a ya le mogolwane, byale a

43 bona gore ngwana wa gagwe o bohlokong bya mahlomola, byale mosadi ka ge a se na sebetse le gona a gobagantse le lesoko mala a gagwe a loma. Ke moka a palesa khudu ka mpeng, a re ngwanaka a o bolae ke motho o bolaya ke mosadi wa gago le ba ga bakgolo wa gago, mosadi wa gago o be a na le mpa, byale a tloga a ya ga gabo a fetsa matsatsi a mahlano a le ka gona ba re wa babya, fela nna ke ile ka mmona, ka bona gabotse gore ba ntsha mpa. Byale o ile go boya ka mono ka bona mpa ela e sa hlwe e bonala. Yaba mosadi o kwa taba e a napa a tloga, a ya go tsebisa batswadi byale papagwe, a re, bolela nnete mohlomongwe ba go reresa, mosadi a thoma go lla, byale papagwe a butsisa mmagwe, byale mmagwe a se ke a araba selo.

Eyale monna a re alafang ngwana yowe wa ga Saai, a hwa ke molato. Awa ba ya ba ntsha mobu ke moka ba ya ba supa monna, monna a re efa ngwana yowe a yo fa mogatsagwe. Awa ngwana a rwala a fihla a fa mmagwe lesogana, byale bona ba ya ba fa ngwana wabo. 44 Eyale ka ge Mogolwane e le ngaka a napa a hlakantsha le dihlare tsa gagwe a fihla a nwesa molwetsi, ke moka molwetsi a fola. Eyale morwae a re, ditaba tse nna di a ntshita gore ke dule le lerumo le le hlabago, nna, ke nyaka gore mosadi a boele ga gabo, ba mphe dikgomo tsa ka. Byale batswadi ba gana taba ewe ba re awa, go ka se ke gwa direga, wena butsisa sehlotlolo o se lefise ge e le batswadi a ba mo roma. Byale monna a butsisa mosadi, mosadi a re ke Mogokong Marula, byale ba romela sebaka ga Marula, awa le yena a ka a ganetsa.

Byale Marula a romela sa gagwe sebaka, ke moka monna yola wa ga Saai a re, awa sepela o mmotse taba e ga ke nyake, mola a se ke a ntsha mpa mohlomongwe e be ke tla mo swarela. Byale bona mosadi o kgobatsitse ka baka la gagwe, byale o mmotse ke nyaka kgomo ya go fa ngaka e ya goba e nkalafa. Awa a ntsha kgomo molato wa fela.

45 Go sinya ga mosadi, mogongwe go dira ke baloi, kudu ge ngwana a ka re ge s belega a phekgana gona mowe go tsebya gabotse gore ke baloi goba yo mongwe wa leloko la gabo mosadi. O no nyaka gore ngwana a tshwenye mmagwe. Byale ke mosadi yo mongwe wa ga mahla-kwana ba re ke mapurane, monna ke Mothakhati, byale mosadi yo pelegong ya gagwe, ngwana yo mongwe le yo mongwe o no phekgana byale ba kitime le dingaka ke moka e be gona ngwana a sokologago a ehwa gabotse. Byale ge ba sepela le dingaka go kwagala gabotse gore o dira ke Makgobele, byale ba re ka ngwana wa bobedi a goma a dira byale, e le gore e sa le yena.

46 Byale bana bana ba nohwa e sa le ba banyana, byale ba raka mosadi yowe, ka gobane o te a tlile mowe motseng owe ka baka la go dula le ngwana wa gagwe a tlogile bogadi ka lona lebaka le la boloi, a tloga a ya a dula ga moredi yo mongwe. Byale mosadi yaba o belegetse fase dihlogo tse pedi. Byale a sala a kgola mpa a belega ngwana wa gagwe gabotse. Ngwana wa go belaela ke yo mongwe wa leloko o no belega gabotse ke moka a re mola a le kgakala a ba le magaba, byale magaba ke gore ngwana o notswa mare a letsokgo ka ganong.

Byale mowe ba nyakela sehlae sa magabane ke moka ba mo fa sona, ke moka magaba a ngwana a tloga. Ge o ka bona a sa tloge ke moka ke gona ba e ya dingakeng go laola gore ba kwe gabotse gore ngwana o dira keng, byale ditaola di tlo ya tsa ba botsa gabotse, byale ba kgona ba alafa ngwana. Empa a ba mo alafe ka dihlare, ge nke ke magaba a mot'o ba no phasa, go phasa yena motho yo a belaelago. Byale o tla bona ngwana a tlogela ke magaba. Ge go belaela badimo ba phasa ka mahlatswa leselo, ke gore ba tshela mapoto leselong ke moka ba sipidisa godimo ga lona, ke moka kgadi ya motse owe, a muma mapoto ala, ke moka a phasa ka ona ke moka magabaa tlogela ngwana.

47 Go ntsha mpa, go dira modiro ona ke taba e mpe kudu, ke gore ge mosadi a imile a ntsha mpa monna a di kwa, ke gore le ge monna a be a sa nyake go lefisa sehlotlolo o swanetse go tiya sehlotlolo ka kgati e telele, goja go tsebiwa gabotse gore sehlotlolo a sa roma mosadi gore a ntshe mpa. Yena mosadi o no ntsha mpa le bo magwe, byale ba swanetse go tlemella moutswi gore ke wena o dirilego taba e, o dirile molato o gonile o dirile o mongwe, byale taba e ga e nyakege.

Byale monna ge a se na manganga, o mo ntshisa dikgomo tse pedi le dipudi tse pedi ba re ke tsa go phaya thetho ya mosadi, a bona mmala wa pudi, kgate mmala wa pudi o bona ke monna wa gagwe fela. Mosadi ge a ile a ntsha mpa, ba mo sola kudu ka bakeng la gore ke yo mogolo, o be yena a dirang a tseba gabotse gore monna wa gagwe a yo gae. Mosadi yo mogolo, ge a bona gore monna wa gagwe a yo no gae, o swanetse go ilela banna, ge a tshaba phoko, le ge a na le motlabo, a nape a mogane, a re awa, a ke re gore lerato le fedile, le tela monna wa ka ge a boya. Byale mowe le ge a nyaka madi a motlabo a ka nofora monna wa gagwe, a no fela a re ke bone kgwedi, e le gore mosegare o ya a kopana le motlato. A dira byale go fihlela mowe matsatsi a gagwe a go bona kgwedi a fela. Byale a kgona a e fa monna wa gagwe malao, ke gore ge madi a bona a ka se ke a lwa, awa ke moka motsei wa sefoka ke madi a pele. Ke gore ke yona tsela e botse ya mosadi ewe monna a ka se kego a kgona go bolela selo. Byale ka mosadi yo Mpholodi Maile, monna wa gagwe Bobete Maile. Mphatho wa mokgalabye yo ke letuba, byale Mpholodi a ba le ngwana, byale ka ge batho ba botala e be ba sa robale le mosadi wa motswetsi, e be ba re ge a feditse dikgwedi tse tseletsego e be gona ba robalago le mosadi.

Byale gore mosadi a dulele ngwana ke moka ke mailane, ke moka a sa

49 batagana le mosadi go fihlela ngwana a kitima. Ka gobane ke molao ngwana o swanetse go gatlediwa kowa a hlalefile, ka baka la gore o ka se ke wa kgona go tshaba nae ge manaba a tlile, byale ka monna yo mongwe wa ga Mohlabe, ba re ke Kobeng o be a gatlela bana ba gagwe e sa le ba banyana, byale ka tsatsi le lengwe manaba a fihla, mokgosi wa lla ke ge ba dula ntswaneng nokeng ya serobeng, byale mosadi a pepula yo monyana yo mogolo a mo rwala ka seroto. Ke moka ba tshaba, erile ge ba le ka gare ga muru wa morola, awa basadi ba siya mosadi yola, ke moka le yena a kwa a lapile, byale a fata dikgwahla a mo fihla ka ntshe.

50 Eyale erile ge ba fihlile sekhung, byale ba bangwe ba thoma go mmutsisa gore a ngwana yo mongwe o kae, a re awa ke kwile ge ba nkimela ka fata dikgwahla ka mo fihla. Awa byale ka ge ba beufa go boela morago, ba nodula ba re efela monna wa gago o byale ka kgogo ya tshetsherwane, e nyakago go gatlela ditswiana e sa le dinyana. Awa banna ka kowa ba lwa le manaba, go fihlela manaba a tshaba, ke gore ba ga Mohlabe ba ile ba tusa ke lethako le le ngwapa nkwe. E be ba sa a tsebe byale a ba tswara ka ditsebe gammogo le mmele, byale ba bona gore felo mona ba ka fela ke moka ba tshaba. Eyale masogana a yo bitsa basadi sekhung, erile ge ba le tseleng ba kwa ngwana a lla, byale ge ba re ke a batamela, ba hwetsana e le Mabyale ngwana wa Kobeng. Awa ba mo kakola, ba fihla nae basadi ba fihla ba ba bitsa.

Eyale taba e ge ba fihla ba e bolela gae, kgosi e ile ya omanya, monna yowe gore a se molao gore a o dire taba ya mohuta o. Kalafu ya mosadi wa go ntsha mpa, mosadi wa go ntsha mpa, ba swanetse go mo alafa pele ga gore a kopane le monna wa gagwe. Pele ga gore ngaka e alafe mosadi, o swanetse gore a yo ntsha mobu owe ba bolukilego go ona byale ngaka e hlakantshe dihlare tsa yona le ona byale a kgone a ba kopanya, byale ke

51 gona monna a ka kgonago a tsena dilaong tsa mosadi wa gagwe. Ge a sa ka a alafiwa monna a ka babya mohlomongwe a ba a hwa. Ke setse ke hlalutse bohlatse mabapi le taba e, ka maphepheng a ka godimo ka ditaba tsa Malope le ba ga Makgolo wa gagwe ba ga Magomane.

Pelego: Mosadi ge a ekwa a soka o swanetse go tsena ka ntlong ya gagwe, ka mo ba robalago kantshe, byale ke moka a rome ngwana gore a yo bitsa mosadi goba mokgekolo wa mo motseng, gore a tle a be gona. Go mo lebendisana sewe se tla go direga ka ntlong. Byale ge a okwa lesoko ge a na le pheta nokeng, o swanetse go e apola, ge a ka lebala go e apola, ge mokgekolo a fihla a e bona o a e kgaola, seema sena setepe se kgaola tswetsi se lapisa bafoledi se bolela mabapi le taba e. Byale mosadi o belegela fase ka gobane godimo ga legogo ba tshabisa madi. Ge mosadi a belega ga robale awa o nodula a nana maoto a gagwe ke moka ngwana awa. Byale ge mosadi a tshaba ba swanetse go mo swara ba mo gatella fase, le gona ba tla ba ba motsa le gore o dirang, o tla roba ngwana wa batho, kgotlella, awa le yena o swanetse go kgotlella. Go na le molelo o mongwe owe o bolelago ke basadi, mabapi le ngwana yo a sa kwego batswadi, o kwa ba re ngwana yo a se ngwana wa swabisa eke motho nkabe a di tsete a dule godimo ka marago, tse motho nkabe a sa di bone. Ke bolaille ke go kokomosa ke re mohlomongwe ke belega ngwana kganthe ke a sephora.

52

Ngwana ge a belegwa o swanetse go tswa ka hlogo le gona motho yola wa go bitsiwa o swanetse go lebendisana le mmago ngwana mao a gagwe. Ge nke e se ka moswanyana, yaba bogadi bya mosadi a to kgole ba roma ngwana gore ngwana wa lena wa babya, ke moka mmago ngwana o swanetse go phakisa a tle a fihle a bone ka nosi pelelele ya ngwana wa gagwe byale mo motseng go tsena bakgekolo ba ba babedi le mmago lesogana. Ke bona batho bawe ba swanetsego go bona mao ngwana. Mmago lesogana

53 lesogana o swanetse go lebendisa gabotse gore a kgone go botsa morwa wa gagwe sewe elego sona. Eyale ge ngwana a setse a wele fase, ba tsea lepheko ba phekagantsha molomong wa ntlo, gore ba-hlapi le masogana kudu banne ka moka go bona goba ke mokgalabye a ba tsene. Lepheko lena le phekile gore ba se ke ba le taboga ka gobane, ba ka tloga ba kgumisa ngwana.

Modiro ona wa go tsena ka ntlong ya melegi go tsena fela bakgekolo, ba leloko le bakgekolo ba gabo mosadi, ba sele ba ka nore kowa ngwana a wele fase yaba gona ba tsenago le gona ba dula molomong wa ntlo, ba re a boe ngwana, ke moka ba re awa o buile. Eyale mmolelo o mogolo ge ngwana a belegilwe, o kwa ba re, mokete o na le ngwana, byale ge ba banyana ge ba butsisisa byale ba re go bona o tso mo enola bodibeng bya manareng, e seng gore o belegilwe. Eyale ke moka ba kgodile le bona ge ba hlakane ba bolela ka ona mmolelo owe, gore mokete o topile ngwana bodibeng bya manareng. Kganthe ba bagolo bona ge ba re bodiba bara kateng ga mosadi, byale bona ba kgolwa ka bodiba bya noka, banenyana ba ya ba hlapa mowe bodibeng, ba leka ka maatla gore le bona ba ka topa wa bona empa ba se ke ba mmona. Ge ngwana a belegile ke moka monna sa tsena ka ntlong o swanetse go robala ga ya gagwe ntlo esele go fihlela ngwana a gola, ba mo ntsha ka ngwakong. Monna o byale ka mosadi wa moopa, letsatsi ka le tee a tsene, ka ngwakong owe moima a belegago go ona, o tla ba a hwa le go tsena a sa tsene, ba re ke leschoro, ka gobane ke yona koma ya basadi e kgolo.

Ditaba tsa ka mphathong ba ka ba go botsa, ge e le tsena awa go thata gore ba go botse, byale ge o nyaka ditaba tsena o swanetse gore go monkana wa gago wa mosadi wa mmutsisa, byale mowe a sitago go fetola, yena o na le molao wa gore a butsisise bakgekolo awa ge ba mo tseba gabotse gore wa belega yena ba tla mo hlaloesetsa ka botlalo. Eyale ke moka le yena a tla a go hlaloesetsa, le gona o mo file seatla kobong ke mokgwa owe elego koma ya basadi e

55 kgolo. Ge pelego ya mosadi e sa phakise go hunologa, monna wa mosadi o swanetse go ya ngakeng go kgopela ditaola byale ngaka ke yona ewe e swanetsego go mmotsa gore molato keng, ke moka e nyakele dihlare e fe monna a yo fa mosadi wa gagwe a apae a nwe, kapela o tla kwa ngwana a lla kantlong.

Pelego e thathafiswa ke mabaka a, boloi, go belaela batswadi ba mosadi goba ba gabo lesogana badimo ra gabo lesogara goba babo mosadi. Ge e le go phua ke gona mowe go dirago ke bootswa bya mosadi goba bya monna a tsama a tsee madi a basadi ba malwetsi a tlaa tshela mosading wa gagwe. Byale ke malwetsi a mohuta o, ngope, batswalo ya go se amogele madi a banna, poya gobedi, makgoma, go sinyagallwa.

56 Boloi byale ge e le thekong ga boloi ke setse ke hlalositse ka ditaba tsa mogatsa Mhlakwana, mabapi le boloi bya Mkgobele. Pelaelo go ka nore motswadi wa mosadi a belaela ge nke a ba ka ba nyala ba fetsa, byale motho yo a swanetsego go ba botsa gore go belaela motswadi wa mosadi ke ngaka le yena o bona ka ditaola tsa gagwe. Byale ba swanetse gore ba kitine ba ye ba mmotse a phakise a tle, a tsewe mare mosadi a hunuloge. Ke moka gore a fihle a tsewe mare a bolelele gore nna ke belaela sekete, fela ga e le hlogo ya ga mokete a e bofologe, ga ke na pelaelo le yona ke na le pelaelo le batswadi ba sa mphago sewe ke se nyakago. Awa ka moragonyana o tla kwa ngwana a lla ka ngwakong. Modiro ona wa go belaela sehlare sa ona e noba go tolela ka molomo le go tswa mare byale wa hlalosa sewe o se belaelago. Byale ka Manyobohlane ke ngwana Mohlabe, byale o tsere ke ba ga Mogofe, byale dikgomo tsa gagwe tsa tsee le fela, fela kgomo ka e tee ya tsena monyalong wa makose ngwana Moyene. Byale Manyobohlane yona ke kgadi e kgolo ga Mohlabe, fela ba ga Mogofe a ba ka ba mo nyala ka selo, ba ile ba ntsha lesore la dipudi le dipudi tse hlano le dikgomo tse tharo, byale yena

57

yena mogofe a bolela le ba ga Mohlabe gore ke tlo ntsha lenaka la pula ka fetsa ka lona, awa ba kwana ka ona mokgwa owe. Eyale monna wa gagwe a ba a tla a hwa a sesu a dira taba ewe, byale moka tsebe a na mogadibo wa gagwe, ge a tllile ga gabo a tsebe gore sekgero sa gagwe ge a etswa a swere a tsebe gore o swanetse go se beya kae, ka baka la gore a na mogadibo. Empa le ge go le byale o be a notla a bea ka lapeng la Makose. Eyale o be a na le bana ba basemanyana, byale a se ke a tseba gabotse gore a ka ya a tseela ngwana wa gagwe lapeng la ngwana mang, a nofela a e ya a bolela empa sa hlokomele ke motho, ba mo fetola ka gore e ya ga mogofe a tlise naka la pula re tla go supa lapa, byale ba ga mogofe ba sitwa gore a ba tla fa ba ga Mohlabe lenaka la pula byang, ka gobane ge Tseke a ehwa a ka a bolela gore re mo fe naka la pula.

58

byale pelaelo ya kgadi ewe ya ama Makose, ka baka la kgomo e ya go tsena monyalong wa gagwe. Makose matsatsi a gagwe a go belega a fihla, byale gwa ba thata, erile ge ba e ya ngakeng byale ngaka ya ba hlalosetsa gore go belaela kgadi e kgolo ya motse wa geno, sepela lo mmitsa le tla bona ngwana a fologa. Mabothatata a mosadi a ke a tsere matsatsi a mahlano, byale kgadi ya re go fihla e bolela sewe e se belaelago ke moka ngwana a fologa. Ga go na motho le ka o tee yowe a ka nohwetsanago batho ba sele a fihla a belaela pelaelo tsa gagwe tsa tsena mowe lelokong lewe, dipelaelo go tsena tsa batho bawe elego leloko. Dipelaelo tsa badimo ba monna ke gore monna o ile a re ge a ntsha dikgono a e ya go nyala ba se ke ba bega badimo le ge a bikile ba se ke ba bega badimo. Dipelaelo tse ka moka di kgethologanya ke diblako.

Byale ge go belaela badimo, awa ba phasa ka mahlatswa lehlelo ba mumile setsiba sa modimo ka ganong ke moka a re metsi ala a mahlatswa lehlelo a muna, ke moka a tswa le setsiba sela sa modimo,

59 ke moka mophasi o swanetse go belaela maima a bahu ba gabo ka moka, ke moka ngwana o tla kwa a lla ka ntlong. badimo babo mosadi ke gore le gona ba swanetse go laolela mongwe wabo mosadi, ke moka a tle a phase a gopola leina la badimo ba gabo.

Byale ana ke malwetsi awe a yago a sinya mosadi wa gago, ngope ke madi a mago o, a basadi, madi ana ge o ka bona a na ie mosadi wa gago ke mahlatse gore a hwetsane ngwana. Ngope gore mosadi o na e ngope ke gore batho ba bantsi ba kase ke ba tseba, go tla tseba basadi ba motse le monna, ge e le monna o tla kwa ka dingaka ge a tsama a laola, ge a nyaka go mo alafisa gore a hwetsane ngwana. E le gore ge e le wena monna yo mogolo o swanetse go tseba ka go bane mosadi ge a bona kgwedi, o swanetse go tsea matsagsi a mabedi ke moka la boraro a hlape, owe ke molao. Byale mosadi wa ngope o tsea matsatsi a tshelago, le gona madi a gagwe a falla ka buntsi, ge e se mosadi wa go hlokomela

60 o tla hwetsana legogo le tletse ka madi. Byale byona bolwetsi byo bokotse gagolo ge mosadi wa gago a thoma go ribuga (go akgola mpa) wa ya wa robala le mosadi wa mohuta o, ke moka mpa ya mosadi wa gago e swanetse go sinyega. Mohlomongwe ke moka wa ba o tshetse mosadi wa gago bolwetsi. Byale le wena ge eka o mo tshetse bolwetsi bya mohuta o, o swanetse gore bo sa tswa go mo tsena ke moka wa napa wa mo alafisa ka gobane bya ba bya mela mmele ke moka mosadi wa gago a ka se sa hwetsana pepo. Mowe re hwetsana diena tse tloga tloga e tloga kgale modisi wa kgomo o tswa nayo sakeng, se sengwe se re tiego e tswala tahlego.

Byale bolwetsi byona bo dira motho e sa le kgarebe, byale ge a ka re e sa le kgarebe a ba le bolwetsi bya mohuta o awa a se ke a robala le banna, go fihlela monna wa gagwe a etla a mmeke, a phakisa a lemoga a mo alafisa, awa bolwetsi bo noya bya fola a tswara bana. Empa ge a na re ana le bolwetsi byo a tlogela go raloka le bagwera ba gagwe a nyaka kudu go

61 raloka le ba bagolo, bolwetsi bo tla hlakana le madi a mantsi, ka gobane monna a robale le mosadi ka o tee, ke moka byo napa bya gola mmeleng. Byale ka mosadi wa monna yo mongwe wa ga masete ba re ke Koma-a-difele, monna yo e be ba fela ba motsa gore o tla ya neng fo bolla a fela a ba botsa gore dikoma a di fele ke tla be ya ke eya, go bolla, ke ka sona sekgowa se go tsene banna ba re ke majakane, byale papagwe a sokologa, ke moka monna a no dula bagwera ba gagwe ba mo sia go bolla. Byale a tsea mosadi yaba mosadi wa gagwe a na le ngope, ka byona bosoboro byo a se ke a hlokomela go mo alafisa, a ba a dula nae dilemo tse pedi, byale o ile ge a re o thoma gore o tsama a mo alafisa yaba ke moka bosadi a sa kgonega go alafiwa.

Byale mmolelo ba re ke gore ke bohloa mo nageng ena, monna ge a sa bolla a tsea mosadi, a ka se ke a ima. Semanane Moyene yena o bolotse byale a tsea ngwana wa moruti e le letumasa le yena a belege. Mangou Lewele ke lesoboro a tsea mosadi, mosadi o bolotse byale le yena a belege, byale taba e e dira keng, ke ka baka la bosoboro, ka gobane (nawa tsa fehlwa) a na molao, ke gore lesoboro. Boya gabedi ke bolwetsi bya basadi, ke gore mosadi o bona kgwedi gabedi e le gore ke kgwedi ka e tee, byale le byona ke bolwetsi byo bo atsisago go phumisa moima. Byale bolwetsi byo kaone gagolo, ka gobane ba kgona go bo alafa dingaka.

Go sinyagallwa ke gore ge mosadi ge a hwetse, goba go belega ngwana matsatsi a gagwe a sa le kgole byale a hwa, ka gobane go phela gona a ke a phela. Byale le ge ba sinyagaletswe ba se na tifa, wa fihla wa robala nae madi a gagwe a sa fisa, wa ya wa robala le mosadi wa gago wa moima awa o sintse mosadi wa gago. Muwi ke mosadi wa tswalo ya go se amogele bonna, monna a rego go robala nae ke moka dilo tsela tsa banna tsa napa tsa tswa e sale sebaka sewe, ke gore wa robala le mosadi wa moima go swanetse gore madi a moima a falle. Byale bakgekolo

63 bala ba ka ntlong ya motswetsi ba lebeletse mao a ngwana, gore ba tle ba tsebe ditifa. Ditifa tsa bana ke tsena: Go tshetshema, go tla le letsatsi, lehlakori la senna, lehlakori la sesadi, timama (tiba), katiba, le moduto.

Tshethe ke pheko e kgolo e monna a sa swanelago go robala le motswetsi, ba swanetse go alafa pele o kgone o tsena ka ntlong. Ke gore ba tsea motuso, ke moka ba re kowa ngwana a gowa gona ba o tshela, byale ba no tshela ba e ya molomong wa ntlo, ke moka ba tlosa lepheko, byale ba bitsa papagwe, a fihla a tsena ka ntlong, byale a re gana kowa ngwana a gowa gona a dula ka marago, ke moka a sweta go fihlela a e tswa ka molomo, ya ke moka ba feditse. Ka go rialo ba lafa monna gore a se ke a gobala. Byale tshethe ena ke gore ngwana a fologa ka molao owe bana la folgago ka ona, o fologile ka mato, bakeng sa gore go tle matsogo ka morago go tle hlogo. 64 Timama (tiba), ke gore yena ke pheko e kgolo le yona, ngwana o fologa ka molao, fela a re go a ewa a patlama.

Byale pheko e ba re e dira ke gore basadi ba go bona kgwedi le dikgarebe ba ja lerotse la go patlama. Kganthe molao a o dumele gore basadi ba go bona kgwedi le banyana ba go bona kgwedi gammogo le banna bawe ba sa dumago tsa lefase a ba ji. Byale lerotse la mohuta owe go ja bakgalabye le bakgekolo le lana ba banyana, ka gobane a ba sa tseba selo ka mediro ya lefase. Ditifa tsena pedi tsena ke tsona dipheko tse dikgolo. Letsatsi le yona ke ke ya tsona e kgolo. Byale letsatsi ke selo se sedulago phogong, sa phara mowe ba pharago phogo ke madinyana a go hlakana le boseshla, le ka sekgosing a dira, moalafela ya yona ba no alafa go swana le dipheko tse tsa ka godimo. Madibeng ena ke gore motho wa go belega mafahla, ge o ka kwa ba re motho o wetse madibeng a bo kubu le bo kwena ke gore yo mongwe ngwana ba mo tseisitse kwena, ka gobane mafahla ba re ke bohloa, ngwana yo mongwe o swanetse

K34/82

65 go phela yo mongwe ba mmolae. Lyale ba re ge a ka bolaya wa ngwanenyana go hwa mmage, ge ba ka bolaya wa monna go hwa papage. Bohlatse sebo mowe tabeng ewe mosadi wa Makonkwane o ile a wela madibeng, byale e le basemanyana ka moka, byale ba bolaya ngwana wa go sala a feletsa ka gobane ke yena sehlola. byale gwa sala mosemanyana ka o tee, ba re ke Makello. bya le Makello o ile ge a re o tsentsha lepokisi ke moka Makonwana a hwa. Lepokisi le ke la mo a etswa makgoweng.

Lyale Makonkwane yo ke monna wa ga Mongale, mosadi wa gagwe ke Thokwane. Le ge motho a ka re a belega a se ke a belega selo, a belega a hwile, polelo, ba re o wetse madibeng, ke gore ngwana o hwile. Go wena madibeng go tsebiwa kudu gore ge motho a ka wela ka bodibeng bya bo kubu le bo kwena ke moka a sa tswa lebitla la gagwe le tla ba ka bodibeng, o tla bona ke bona bo kubu le bo kwena. Kubu le kwena ke bona bakgekolo ba go dulella mmelegi, 66 dilo tsewe ka moka di fihla ke bona. Le yona pheko e kgolo, monna a na molao wa gore a tsene ka ntlong ga mosadi kantle le gore a alafiwe. Ka sona sekgowa se, monna ba re ke Lepono Mohlabe ba ile ba mmotsa gore o se ke wa tsena ka ngvakong ka baka la gore mosadi wa gago o buile le pheko, byale ba re do dila ntlo, a napa a tsena ge ba mmotsa gore o dirang monna a re ke tsa kgale. Awa ba mo homolela. byale ka morago a tsenwa ke dithatho, bolwetsi bya banna ge ba tsene magogong a basadi ba batswetsi.

Byale mafelo mokgalabye yowe wa ga Mohlabe a babya ke dithatho a sita go sepela selemo ka moka, dingaka di leka ka mokgwa o di ratago empa di pallwa ka gobane e be di butsisa mosadi gore di-sala morago o beile kae, mosadi a re bakgekolo ba phahla antshitse le molora ba falatsitse, byale ba no akunyetsa ka dihlare fela. Kganthe disala morago ba di beile ba nohomola, le bona bakgekolo ba butsitse mosadi gore wena o nohomola ka gobane re mmutsitse byale a re ganetsa o dira senkego ke rena bana. Awa

67 monna a ba mowe bohlokong byowe, a lla a re nthuseng, byale ba gekolo ba re ngwana magana go botswa o wetse dikomeng a re dikoma ke tsesu, a re baloi re ile ra go botsa, byale wa re baglologolo ba bolela maaka, byale di bone gore bagologolo sewe la se bolelago ba bolela thereso. byale erile ge a tswara selemo sa bobedi ke moka ba kgona ba mo fa masalela, ba kgona ba mo alafa.

Yona ke mosadi wa moloi ba re ke Masegabu, monna wa gagwe Pholobe Mohlabe, byale mosadi yo o ile ge matsatsi a gagwe a go belega byale a tloga a ya ga gabo, byale a ya a belegela gona. Eyale ka ngwakong yo a goba a mo duletse e le bo mmagwe, le makgolo wa gagwe erile ka moswana wa ntshe ba ya ba tsebisa ba bogadi gore mosadi wa lena o itse o tllilo re bona o tswere ngwana mono. Awa ba bogadi ba ya, byale ge ba fihlile ba butsisa malao e e diregago godimo ga pelego, byale ba re awa ga go na selo, ngwana o buile gabotse, byale bala ba homola, go fihlela ngwana a gola ke moka

68 ba mo ntsha ka ntlong. ba se ke ba alafa monna ka baka la gore ngwana o buile gabotse. Awa monna a ya magogong a mosadi, ke moka ka moswana a tsoga a babya, byale ba thoma go makala. Eyale batewadi ba mosogana ba butsisa mosadi ba befetswe, byale mosadi a leka go gana, ba no mmutsisa gabotse le gona ba mmotsa gabotse gore taba e a se gore wena o loile motho awa, ke molao gore mosadi a ntshe masalela gore ngaka e le hlikantshe, awa mosadi a ba a tsea masalela a ba fa, ke moka ngaka ya kgona go alafa, ke moka ngaka ya kgona go alafa Pholobe ke moka a fola.

Banna hlokomelang ditifa tsa basadi di tia re fetsa kudu ka mogana o tllile we rena, ka gobane mosadi a ka no go botsa gore a ka ema gabotse, byale monna a se ke a theletsa mosadi gore o re keng, a re nna ke a tseba, ke a tseba e a bolaya. Mo lesetse le ge a go fora ga go na taba, mohlomongwe o tla ja matsatsi a mabedi. Banna ba bantse ba bolaya ke ona malwetsi ana a basadi. Lehlakori (letsogo) enoka tifa fela a e na pheko, ke gore ngwana o re e le mosemanyana ke moka

69 awa ka lehlakori la sesadi goba e le ngwanenyana awa ka la senna. Mongatse e no ba tifa fela ga e na pheko. Eyale mongatse o o no re ge a belega ke moka a tswa a rwele hlogong go fihlela molaleng, byale ba no garolla ka diatla, ba di beya felo go tee le masalela ke selo se se sehla.

Byale mongatse o o baka ke gore monna o re le ge a bona mosadi a tswere kgwedi ya mokokotlelo ke moka monna a no robala nae, byale ke byona bonna byo dirago taba e. Moduto e no ba tifa ga e na pheko. Eyale ngwana o re ge a belega a tswa a tswere selo ka seatla se sehubedu. Eyale ditifa tse tharo tse tsa ka godimo ga di na selo, fela mosadi pele ga gore monna a tsene ka ntlong, o dira mapoto, byale ba tshela sehlare mothuso wa ngwana sekgerong sewe ba ilego go kga mapoto ba tshela ga sona, byale ba rotedisetsa ngwana ka ntshe. Eyale ya re e sa le gosasa ba bitsa monna, a fihla a kwatama ka dikhuru molomong wa ntlo ge ngwana e le mosemanyana mmagwe o tswela kantle, byale papagwe a tsena kagare ba kwatama ka dikhuru, byale ka gobane ngwana ke mosemanyana go thoma papagwe go hwa, byale ka morago go feletsa mmagwe. Ge e le ngwanenyana go thoma mmagwe byale monna a sala a feletsa, e le gore monna o ka kgakala mosadi o ka gare. Ke moka ke yona kalafele ya ntshe. Go alafa mona ba re go ntsha ngwana ka ngwakong go etsa lehono ke moka ka moswana le a alafiwa. A ba re go dira ka mokgwa owe ba re o e magogong a mosadi awa magogong a mosadi o swanetse go ya kowa a borugile, ke gore mo o bona a sega le gona leino le tswile, mowe ke molao wa gore o ka mo atamela.

Ge mmago ngwana a ka hwa a satso belega ngwana byale ngwana yo-
we o swanetse go lela ke makgolo wa gagwe. Ba tloga ba ya ngakeng byale ngaka e tla nyakela dihlare tsa go thogolla makgolo wa ngwana gore mokgato o be gona ke moka makgolo wa gagwe a mamise ngwana, a fela a mo direla motepa wa gore a fele a mo lesa. Eyale o tla no ba a boroga ka makgato wa makgolo

71 wa gagwe. Byale ngwana wa mohuta owe, a na maduma a mantshi ka gobane mokgekolo a tshekge. Ke moka o tla no hlalefa a re makgolo wa gagwe a re ke mmame, byale ge a godile batswadi ba mosogana ba e ya go mo tsea ba swanetse go ntsha kgomo ya maledi ba fe ba ga makgolo wa bona. Fela ge nke ke ditshuwana ba no re go ba ga makgolo wa bona, rena a re na selo lena le lebelletse motlogolo wa lena o tla le berekela. Le bona ba ka se ke ba gana ba swanetse go dumela. Ge e le ngwana wa ngwanenyana ba swanetse go lebella mohleng ba nyaka go nyala ke moka ba tie kgomo ba fe ba ga makgolo wa bona kgomo ya maledi, e swanetse gore e be kgomo ya tshadi.

72 Ge mmago lesogana a sa phela ya ba ngwana mmagwe o hwile a sa le ka ntlong, mokgekolo o swanetse go dula nae ka ntlong go fihlela ngwana a gola, fela letswele lona o swanetse gore a mame la makgolo wa gagwe. Byale ge ngwana a sa le ka ntlong, ba mohlapisana ka lebatleng la motshetshe, ke sona sehlare sa ngwana. Ba phapha lebatleng la ona ke moka ba le kgatla byale ba le enetsa ka pitseng, ba fela ba mo hlapisa ka lona. Ge ngwana a ka hwa e sa le yo monyana a sa le ka ntlong a sesu a gola, ba nyakela lenti ba tlema kgobo (mokhubu goba lekobori) ke moka ba ripa kgobo ya ngwana, ba tshabisa gore madi a ka e lla kateng ga ngwana, byale madi awe a ka bakela mmagwe mahlaba a madi mathekong a dimpa, madi awe ba re ke masimatho, byale ge ba dirile byale ke moka ba kgona ba mo isa ga gabo.

Byale ge ba mmoloka ba nyakela diphephe tsa mokhura, ba mo alla tsona, ke moka ba nyakela mohlwa ba dira kgare ke moka ba mo seametsa yona, byale pele ga gore ba phusetse ke moka ba bitsa mmagwe ngwana o tllilo kwatama ka dikhuru ke moka a thoma go feela mobu ka lebitleng ka dikgwele, kgwele e ngwe o feela mobu wa ka theko e ngwe e ngwe kgwele le yona byale, ke moka o feditse wa tswa. Byale bakgekolo la sala ba phuseletsa, ge ba feditse ba ritela godimo ga lebitla ke moka

73 ba lesetsa. Byale a ba dile, ke gore wena monna o ka no tsena ka ntlong wa se ke wa robala le mosadi, o swanetse go ala la gago legogo. Byale mosadi o tla bona kgwedi byale kgwedi ewe a se kgwedi, ke madi a tla sellong, byale ka morago ge a e bona byale ke kgwedi. Byale yena mosadi dilo tse ka moka o fela a botsa mmagwe lesogana. Byale mohlang a boya a ritela gape lebitla la ngwana, ke gore o hlapile ga tee, madi a mosadi a sa le kotse, monna a swanela go batamela mosadi. Byale mohlang a e bona la bobedi byale mokgekolo o tlilo dila lebitla ka maloko, byale mowe ke gore go lukile o swanetse go batagana le mosadi wa gago.

Tana ena ke yona e fetsago banna, ka gobane e a tsea lebaka le letelele kantle le mosadi wa gago, fela ntlo yona le robala ntlo ka e tee, fela le dio fapana magogong. Byale taba e e be e kgotlella ke bona bagologolo, banna ba matsatsi ba kitimela go robala le mosadi, le ge mosadi a ka gana byang le byang o tla ba a dumela ka gobane gana mowe le katana wena monna yo wa mo tia, byale

74 mosadi o tla ba wa kwa a lla ka ntlong. Byale maiello o tla ba a lapa a go fa, fela polelo ya gagwe o tla re nna a ke ne molato ka gobane ke go butsitse wena wa gana. Ke nna Motantane yo nowe a go ka a dira taba e, mosadi wa ka a hwela ke ngwana, byale ka bona modiro wa bona e le o mo telele, byale ka kwa ke hlologetse mosadi wa ka pelo ya ka e swa tsenkego a sega fela.

Byale ka lwa le mosadi go fihlela a mpha malao gosasa, ka tsoga ke hlabile ke madi matheka, empa ka kitimela go bolela taba e, byale mokgekolo mmame a re ke go butsitse ka re o se ke wa robala le mosadi yo, madi a gagwe a sa fisa, byale o dirileng tsanatse. Ya ba ke sa kgona go sepela ka nosi, ka fihla ga mokgalabye wa ga Tselane ba re ke aforwane a mo anegela, taba e, le yena a re nkile ka dira taba e, fela o se ke wa tsoga wa boeletsa byale ka ge e sa le mogoswa awa ke tla go alafa. Awa a mpha metantane ya gagwe, ka ya ka nwa mmalo! Aka e be ke loile ke yena

75 ka napa ka tloga nabo ka ya ka nwa mokgope. Ke gore bolwetsi lya mohuta owe ba bakela batho sehuba se segolo (ntlere), ewe e sa alafiwigo, ya go tsena o no tseba gore ke lehu la gago. Mantsobo Tselane o bolaile ke byona, Modupi Mongale o bolaile ke byona ka baka la bojakane gore a re thaeletse melao ya bagologolo.

Disala nthago, ba bangwe ba di epela ka ngwakong owe go belegetsego ngwana go ona byale ba bangwe a ba diri byale, ba di tsea ba di phahlagantsha le molora ke moka ba di isa nokeng tsa sepela le noka. Mosadi ge thari ya gagwe no ba banenyana fela, ba ya ngakeng ke moka ngaka ya ba fa sehlare sa go fetola thari ke gona o tla bona a belega basemanyana. Byale ka Mabyale mosadi wa gagwe o no belega banenyana fela, byale a bona gore mosadi o tla ba a fela teng ke moka a ya ngakeng ga Makhafane Magomane ke moka a tlema segokgo a mo fa. Awa mosadi a tla a apea a e nwa byale mosadi wa gagwe, a fetola thari, a tswara mosemanyana ba re ke Amaeng, ke moka ya napa ya ba yena fela.

76 Mafahla ke madimabe, e bile ke bohloa motho a belege bana ba babedi byale ka pudi, awa motho ke kgomo o belega motho ka o tee. Byale taba ewe ge ile ya direga e no ba ditaba tsa bakgekolo ke mafella ntlong. Byale ge ba etswa ka ntlong ba bolela gore awa mosadi o wetse madibe, fela yo mongwe o tsere ke bokubu le bo kwena. E le gore ba bolaile, ba mmolaya ka mokgwa o, ba kura molomo dinko gore moya wa se ke wa tswa. Ba bangwe ba mo kona letswele, ke moka a bolawa ke tlala, ba ba dira mokgwa o mobe, ka gobane ge a lla, o swanetse go fetsa batho dipelo kudu mmagwe ngwana. Byale ditaba tsa bohlatse ke setse ke di ngodile ka dipampiring tsa ka kgakala, ke hlalusitse ka mohu Makonkwane Mongale. Mhlatsa go na le molao o mongwe so, ba re basadi ba go ba letswalo le dikgarebe a ba swanela go ja mala, a dipudi a dikgomo le a diphoofolo, ka baka la gore ba ka belega ngwana wa sethela

- 77 le go fapoga kudu. Lyale ge e le mahlatsa a dira gore ngwana a boroge (go ba le mmele). Lyale mosadi ge a belega ngwana wa mahlatsa ke bothakga ke zakhura ge kgarebe e ka sisingwa ngwana wa mahlatsa ke gore mohlang a bang le ngwana e tla ba lesaedi. Lyale ka Mokose ngwana Moyene a tsere ke Mofata Mohlabe byale a sisingwa kudu bana ba mahlatsa a sa nyake le go mo swarela. Lyale o ile mohlang a eba le ngwana ngwana wa gagwe a hlatsa kudu, ge o mo swere a sa tsee lebaka a sesu a hlatsa. Le gona ngwana a no re le ge e le yo mogolo a no fela a e nya ka ntlong, byale managwe e be e le lesaedi, ntlo o no kwa e nkgga, ka tsatsi le lengwe gwa tla serola sa byala byale mokgalabye a no re ka kgole a tsee pitsana e ngwe a e bee ka ntlong ga gagwe, byale a thekga pitsa ka malapi a mahlatsa, byale ge batho ba fihla ka ntlong ba hwetsana gore mosadi o thekgile pitsa ka malapi a mahlatsa, byale mokgalabye a re mosadi yo ke lesaedi, tlosang byala lo beya ka lapeng la Maphulo, ba napa ba kakola byala ba tloga mosadi a sala a swabile. Kganthe mokgalabye nyepo ena o ile a mo kwa ge a nyenya bana, byale o be a mo eboletsa.
- 78

Lyale mosadi wa go hlapa a ja mala, awe ba rego a ila, yena a fela a utswa a eja, o tla belega setlaela. Lyale ka Manku ngwana Maseokoma a tsere ke Phasuku Mohlabe mphatho wa gagwe ke Mankwe.

Lyale mosadi yo a re go bona monna a sa thakgugile ke moka pelo ya re isa monwana ke moka a isa monwana a tsea lela le lengwe, byale monwana wa isa ka ganong byale legano la ahlamela a ja a kwa a tsefa kudu, a re mmalo! Ba re rakela nama e ba kwa bose bya yona. Lyale ge ba apeile a no fela a dira byale, mafello a napa a ja ba mmona ba mmotse gore dilo tse di a ila, a re, le a fora. Ba mmotse gore mokgalabye yo mongwe wa ga Sebase ba

79 re ke Madipela, o be a na le mosadi ba re ke ngwana Pholo, byale mosadi yo le yena a eja mala, empa ba dutsi ba mmotsa empa a sa kgolwe, byale mafelo a kgolwa ka go bona. A belega ngwana wa setlaela ba re ke Makgapa, a no sega lefela le ge ntsi e feta yena ke moka wa sega. Mosadi le ge ba mo supa bohlatse byo a se ke a ba kwa, awa ba homola. Mosadi a kgola mpa a belega mosemanyana ba re ke Kgapana, a no belega ka mokgwa o mongwe leleme le tswetse kantle, byale ba re, go mosadi wa di bona yena mosadi a tlogela polelo ela ba goba ba dula ba mmotsa, a re awa le dio loya ngwana wa ka. Ba re awa ga go na moloi, re go buteitse awa ke moka ngwana ge a godile e le modisa ya napa ya ba sephatho.

80 Mowe a go ba a tlaeletse gona ke go disa dikgomo. O bile a hwa modiro wa gagwe e le go disa dikgomo, o hwile e le monna yo mogolo a sena taba le go hlwa le banna ba gabo a no nyaka kudu go hlwa le masoboro. Le monna yo mongwe ba re ke kgosi ya ga Mohlabe leina la gagwe ba re ke Makgwapeng, le yena mmagwe o ile a dira byale a ja mala. Byale Makgwapeng o be a tlaeletse go bina dikosa. Byale o be a sepela naga e ka moka a tsama a bina dikosa le ga bo Mamabolo le Bopedi le Phalaborwa o be a fihla. Kosa ya gagwe e kgolo e be a epella leina la gagwe empa a swere mapara a mabedi.

Byale ge a fihla motseng o mongwe le o mongwe ke moka o thoma kosa ya gagwe, a re Makgwapeng tla re kokoulane a tianya diphate tsa gagwe, ke gore ge yena a re makgapeng byale bala bona ba re tla re kokoulane, yena a fela a re, Makgwapeng tla re kokoulane, byale byale go fihlela ba mo rufa ka mabele le ditloo. Byale mokgalabye yo Makgwapeng ge a hlakane le Masekgomothe Sebase e be ba bolaisa batho disego ditlaela

81 ga di ratane, le go tsebana di a tsebana. O kwa ba rogana yola a bolela gore ke wena setlaela yola le yena ke moka a re ke wena setlaela ge ba omana ba le byale, yo mongwe le yo mongwe o omana a kwatile wa ba wa re ba tla lwa, awa ba ka se ke ba lwa, yo a fentsego yo mongwe ka dikomano o tla bona a tloga. Ba gahlana a ba duredisane, sa bona ke dikomano fela.

Dilo tsena di dira ke basadi ba morwana le basadi ba go se kwe. A re gane gore ditlaela a di gona di gona, empa ba tlaela e le ba bagolo, ka baka la go tshekga ga bona. Ke gore bawe ba tlaelago e le ba bagolo ba tlaetsetse ke boloi, ba loya batho ke moka beng ba bona ba sinyaletswa ka gobane matswa a mangwe ke a go gafisa, ke moka a thome go gafa. Byale ka mosadi yo mongwe wa bogologolo ba re ke Mamotsatsi a tserwe ke ba ga Lewele, byale 82 mosadi yo o ile a loya ngwana wa mogadikane, byale monna a tsama a okwella le dingaka byale dingaka tsa mmotse gore ngwana o loile ke mogadikane, mogadikane mpeule lehufa re lwa la monna.

Byale monna a bona gore ge re ka ya dingakeng awa go ka se ke gwa loka, bokaone e se gore ke kgopele ngaka gore e tle e sinye letswa, ke gona ditshetele di ka se kego tsa ba gona. Awa a dira byale, byale le ngaka ya re go yena o nyaka letswa la mohuta mang, byale monna a re ke nyaka la gore a bone ke batho, a gafe. Byale ngaka ya dira byale. Sehlare sa tsea setakanyana, ka morago, ke moka ba bona mosadi a dira taba e nwe e sa mo swanelago. A thoma go kgaola dintepa le ditsetho, ke moka a sepela fela a sa swara selo, byale ngaka ya ba e butsitse monna gore ge o bona a dira byale le se ke la mmoledisa awa ba no homola. Empa ba leka ka maatla gore ba mo tlemelle malapi, a no kgakgatholla, byale ba mo tswalela ka ngwakong

83 byale monna a tsebisa batswadi ba gagwe, gore moredi wa lena, wa re gakantsha a re bone gabotse gore modiro o a o dirago ga wa swanelega.

Eyale ge kgaitsemi ya gagwe a fihlile a bona mohlolo o, byale ba leka ka matla gore ba mo alafise, awa a ba kaone a apara ditswaro fela ge e le tsa mmeleng tsona a sa di nyake. Eyale modiro wa gagwe e le go tsama a topa natlapa a kgobakanya tseleng ka tsatsi le lengwe a a tlosa tseleng. Eyale ge mosadi yo mongwe ge a re wa mmoledisa ke moka a re sepelang lo ba le belebetlana kowa le banna bawe ba lena. Eyale mowe ke gore o gopola modiro wa banna le basadi, byale ke moka leina la gagwe ya napa ya ba pelebetle. Ka sebaka se sengwe o ka re a gafe, a fihla lapeng la gago o wa fihla a dula fase, ke moka a lotsha. Eyale gana mowe ge e le motho wa moeng a ka se ke a mo tseba gore wa gafa, fela

84 taba e e tlogo mo makatsa ke gore ba tsee buswa ba mo fe, o tla tsea buswa a bea fase le morogo, ke moka pele ga gore a je o thoma ka go ngatha buswa a bo lahlela ka nthago byo bongwe pele byo bongwe ka lehlakoring la senna byo bongwe ka lehlakoring, byale le morogo o dira byale ke moka a kgona a ija. Ge o mmotsisa ba re o re ke fa pelebetle, le motsoko o dira byale.

O ile a fetsa dilemo tse hlano a le ka mokgwa owe, ka ngwaga wa botshelela awa monna a fela pelo, a ntsha kgomo tse pedi a fa ngaka ya tla ya mo hlabela a fola. Ke gore ge ngaka e ile ya sinye letswa, motho yowe a gore a tle a sinye letswa, byale dihlare tsa gagwe tsa swara motho, o swanetse go fa ngaka kgomo ya letswa byale ge a nyaka gore a tle a mo tlose letswa ke kgomo e ngwe. Mosadi yo ba rego ke Matsie Masumu le yena o ile a ba byale a gafa ka baka la go tshekga. Byale yena o napile a no tla a hwa a sepela a sena setswaro

85 Modiro wa gagwe o mogolo ke gore go bona motho a rwala maswika ke moka a mo rakisa a mo fosa ka maswika. Empa ge a bona monna o be a tshaba ka gobane bona e be ba mo swara ba tia ka lesasa. Yo mongwe ke yo ke Manyapa Saai mphatho wa gagwe ke Matuba.

Eyale monna yo yena a gafiswa ke boloi, awa papagwe e be e le baroka pula, byale pele ga gore papagwe a hwe, a re go morwae, o swanetse gore o tle mono ga ka mosegare ke e nago, mowe ke beilego manaka a pula ke go supe gore a sumiswa byang, le gore ge motho a e o hupa byang. Eyale yaba morwa wa gagwe ke lejakane, a re ga kene taba le dilo tsewe. Ke moka mokgalabye a homola go fihlela a ehwa. Eyale ka morago gwa fisa letsatsi le legolo, ke moka batho ba thoma gore re hwetse ke ba bagolo re hwile, gela papagwe Manyaka a be a sa phela, pula e be e tla na, awa a se ke a
86 ba hlokomela, ba leka ka maatla go rapela Modimo, ya ba ke gona letsatsi le tswela pele.

Eyale majakane le bona ba fela ba re a monna ka gobane papagago o be a di tseba tsa magodimong wena o reng o sa kego wa ya go likisa go sikinya lenaka la papago. Monna a se ke a gopola gore o ile a gana ge papagagwe a mmotsa. Ke moka a thoma a kitima a ya, ka bakeng la mantsu a batho a go mo godisa, ge a fihlile ke moka a no tswarella manaka ka moka le go theya phefo sa theya, ke moka mesidi ya motupela, ya ba ke moka ge a etswa ka ntshe, a thoma go babya. Pula yona ba re e ile ya na, byale dingaka tsa leka ka maatla go mo alafa, awa a fola, byale ke moka a thoma go se rate mosadi wa gagwe. A mo raka mosadi a tloga a ya a dula ga gabo, byale monna botlaela bya gagwe ke go sepela a botsa batho ditaba tsa pula, le gore yena ke yena morwa wa Modimo. Eyale ge batho ba mmitsa ka gore Manyapa wa ba roganetsa a re Manyapa ke mmago, a

27 a o ntsebe gore ke nna morwa wa Modimo, goba ba re tama Saai,
o re sepela o sanya mmago, ge o tla kwana mae o re morwa wa Modimo
awa mowe le tla kwana. Modiro wa gagwe o mogolo ke go sepela a
bolela tsa pula, byale ge batho ba re o ke o nese morwa wa Modimo,
awa o tla re ke nyaka seatla kobong. Ge o le naso wa ntsha wa
mo fa o tla go botsa gore ka moswana o lebelle o tla bona.

88 byale gosasa o tla tsoga e se le gosasa a fologela nokeng
a gotsa mollo wa gagwe wa mokubega, ke moka a thoma go rapela.
Ke moka ge letsatsi le ya go dikela o tla bona pula e na. byale
molao wa gagwe a nyake go robala, ka ntlong le ge pula e ena,
o no gotsa mollo kgorong ke moka a robala. Le gona a nyake
kobo e e aparago ke basadi, o re di nka basadi, o no nyaka go
apara lesaka le leswa e seng la go swarela ke mosadi, byale ge ba
mmotsa gore a ke re dijo di dirwa ke basadi byale yena o re awa
metsi a thoma a bela ke moka ba kgona ba tshela bupi, metsi ana a
go fisa a bolaille menkgo le dilo tse dingwe tsa basadi, byale
ge ba tsola ga ba tsole ka diatla ba tsoka maho, a byale ditshila
di gokae. Ke moka banna ba site go mo araba. Ke gore tsena
ke magafi awe a ilego a dira ke go tshetga ga bona e seng gore
motswadi a no ja a sewe ba mmotsago gore sena se a ila.

Go tswa ngwakong ka morago ga pelego. Mosadi ge a belegile
ngwana ge a tla tswela kante, ke gore ba laola ke ngwana ge a
godile, kudu ka tsisa go tsea matsatsi a mahlano. byale gore
ngwana o godile ba bona ka gore lekobori la ripega, byale a le
nape la ripega go felela, awa le re kowa nhleng ke moka la oma
go fihlela le ya kgauswi le mokhubu. byale mowe ba ohla lenti
ke moka ba tlema mola ga tala ke moka ba ripa lekobori la ngwana.
Lenti lela la go tlema ba tshabisa gore madi a se ke a ella kateng
ga ngwana. byale

89

ba tlilo le tlemolla gore go fola, ke gona ngwana a godile. Byale ke moka mmagwe o tswela kgakala ke moka o kopana le batho. Byale o swanetse go lela ngwana wa gagwe go fihlela a boroga, ke moka ka morago o hlakana le monna wa gagwe, ka morago ga kgwedi tse disupago. Mosadi ge a na le ngwana goba ke ngwana wa sehlotlolo a ka se ke a dumela go robala le monna wa gagwe, pele ga gore a gahlane le monna yowe wa go mo imisa gore a alafe ngwana.

90

Eyale monna pele ga gore a robale le mmagwe ngwana o swanetse go alafa ngwana gore a se ke a tshoga. O mo alafa ka mokgwa o, mmagwe ngwana o kakola ngwana a mnea diropeng tsa gagwe, ke moka papagwe a mo tsea diropeng tsa mmagwe, ke moka a mo akgela godimo, a re o se ke wa tshoga ke nna papago. Eyale ge a dirile byale ke moka, ke moka papagwe o mo tsentsha ka dipaleng tsa gagwe ke moka a mo fa mmagwe, byale ke moka kalafo e fedile, byale papagwe o robala le monna, mowe ba re ba mo tisa phogo. Ke moka go fedile ngwana a ka se ke a tshoga papagwe.

Ge mosadi a ka no robala le papagwe kantle le kalafo o hwetsana ngwana a ponne le marago a gagwe a ba le maswebe. Ke gore o tshogile papagwe le gona ngwana a felle ke maduma. Eyale ka bana ba Madi Mohlabe, mosadi yo o hwetse ke monna, byale a kgone go setswara gabotse, le gona ka bakeng la go ba ke kgomo tumela bagapi, yola monna a hlakana nae, ke monna yola le yena ke monna byale ka go rialo, le ge molao o wa go alafisa a o tseba a ka se ke a tseba gabotse gore papagwe ngwana ke mang. Eyale ka go rialo bana ba gagwe ba golela bothateng, o hwetsana marago e le maswebe le mahwafa ke gore ke tshupo ya gore mosadi o robetse le monna yo e seng papagwe ngwana. Go byale ka mosadi wa monna le ge papagagwe a mo alafile, ya ba mosadi a kgone go setswara a bona yo monna

91 a re ke monna, bakeng sa gore a sepele le monna ka o tee motlabo wa gagwe fela, ke gore motlabo yo radi a gagwe a ile a phahlagana le a monna ka gobane ge monna a soma bosego mosadi o be a fela a mo utswetsa mosegare. Lyale le yena motlabo o swanetse go fela a botsa mosadi ge radi a gagwe a fisa, gore lehono nka se ke ka robala nago ka gobane radi a ka a fisa. Ke gore mosadi wa gagwe wa ribuga.

Mosadi ge a na le ngwana yo monyenyanane e rata gore a setsware ka nolao go nwa byala gona o tla no nwa fela motswetsi ga tagwe, ge a ka tagwa o tla lahla ngwana. Lyale matsatsi a boleho mathari a kgone go nwa byala ka tekanyo. Lyale ka Tshwenyana Mohlabe o ile a nwa byala a tloga a ya a robala lefokeng. Lyale o itse ge a tsoga ke moka a tlogela ngwana lefokeng, byale a ya ka gagabo a gopotse gore ngwana o ka kowa ga gabo, byale ge a fihla a butsisa gore ngwana wa ka o kae, byale batswadi ba gagwe ba re awa ga gona mo, ke moka mosadi a tla ka gae a fihla a butsisa, gore ngwana wa ka o kae, ba re awa ga gona mo, byale mosadi a hlakana hlogo, byala bya mo tloga, a gona a boela ka ga gabo, o ile ge a fihla a hwetsana ngwana. Lyale ge a butsisa gore o be a e kae, ba re awa wena o be o robetse kae. Lyale mosadi a se ke a tseba mowe a goba a robetse gona, ke moka batswadi ba re re bona a tlisa ke Manyaku mo o re o mo topile ka morago ga mafuri ga ntlo ya gagwe, a lla mowe wa goba o robetse ntshe.

92

Lyale mosadi a tseba ngwana wa gagwe a tloga a ya gae, a fihla a robala a se ke a botsa monna selo. Erile e sa le bosego mosadi a tloga a hwetsana mokgekolo yo ba re go ke Makubu a re sepela ga Motantane Mohlabe ke ile ke nwele byala byale ka lahla ngwana wa gagwe. Lyale mokgekolo a tswella a bolela taba e, byale ka thoma go makala ka gore mosadi o robetse mo a na le ngwana. Lyale mokgekolo a laudisa

93 ka ona mokgwa o ke setsego ke laudisitse, byale ka re go mokgekolo sepala o mmotse a tle ka gae, molato a o gona, fela o mmotse gore taba e a setsoge a e boeletsa. Ke moka ditaba tsa fela di etla mowe. Byale ka go rialo a se molao, mosadi a lele ngwana ka mokgwa owe, ka gobane lanna goba basemanyana ba mo hwetsana a le byale ke moka ba mo dira tsa puding, ke moka a no rakala ge ngwana a pona, e le gore mohlomong yena mong o seswara gabotse. Ena ke melao ya mosadi wa motswetsi, go nwa byala, digo hlokomelo ya ngwana, go kakola.

Dino ke gore ge mosadi e le motswetsi o swanetse gore ge a e ya byale, a sepele a swere sa gagwe sekgero gore ge motshedi wa byala a mo kgela byala a tshela ka sekgerong sa gagwe a nwe ka sona. Ka baka la gore ge a ka amogana le batho digo mohlomong ba bangwe ba na le makgoma a tsebe, byale ke moka ngwana wa babya. Gantsi bana ba hlabega tsatsi la mabyala ka baka la digo. Ke taba e kgolo ewe motswetsi a swanetsego go e hlokomela, go seng byale makgoma a ngwana a fele. Ke gore madi a batho a swane ka gobane a ba bangwe a bagale kudu, a no mo kgomisa ke moka byona bosego byowe o tla lala a hlaka byale ge bo esa o re ke a ngakeng ke moka ngwana a tloga. Ke kile ka bona ka ngwana wa ka, ke tsoga e sa le bosego ke a ya ngakeng ke sa e go laola yena, yena ke mo tlogetse a thabile, byale ge ke fihla ngakeng ke laola mosadi wa ka wa bobedi, ke nyaka go tseba gore molato keng a sa hwetsane mpa.

94

Byale ka re go fihla a re go tshela leo la pele a re goma o boele gae gana byale ba go nyakela, o hwile lehlakori la ka theko ka theko e ngwe wa phela. Byale ka gopola ka se ke ka tseba gore ge ngaka e rialo bra goreng ka gobane gae ke tlogile ba thabile ka moka. Awa ka napa ka thakgoga ka tloga, ke ile ga ke re tseleng ka hiakana le Panpanyane, byale ka dumedisana nae, byale a re go nna e be ke nyakela wena, molato keng, a re ke kwile mmago a re ke go late, ngwana wa gago

95 wa babya, fela kwa ba re a go sana selo. Byale ka thoma go gopola ditaba ka kitima ka lebelo, ka fihla gae. Byale ge ke fihlile ke kwa mokgekolo a re go nna tla mono, byale ka ge ke ke sesu ka tsena ka ngwakong ka dula molomong wa ntlo, byale mokgekolo a re go nna, felo mo o banago ke swere a ka swara selo, ngwana o re tlogetse, byale molato keng, mokgekolo a re gwa fihla a kakola ngwana, byale ka morago a mo fa mosadi wa gago. Mokgekolo a tloga, ka morago ga mo a tlogile ke kwa mosadi wa gago a mpitsa ge ke ya ka kwa a re ke re tseang ngwana yo nna wa ntshita, ke gona ke tsea ngwana a tlogela diatleng tsa ka.

Byale yaba taba ya mohlolo ge ke tsama ke sepela le bo-reatseba ba re, awa ka lapeng la mokgekolo yowe go na le makgoma byale mosadi yowe wa makgoma o salwa le kgwedi, byale mosadi yo, ke yena wa go alafa mosadi wa ka a be a sa hwetsane mpa. Awa ka napa ka homola, fela mosadi ka mmotsa byale mosadi a re tsinya letswa ka re go yena wa kwala mola mokgekolo yo e be a no kakola ngwana a tseba, byale e be a sa tsebe mogatsaka, e fela Modimo o be o sa rate gore fa yena, ka gobane lege e le makgoma motho wa thoma a babya, awa a nkwa ra lesetsa taba e le ka mokgwa owe. Ke gore molao ona ge motho a kakola ngwana wa motho o fela a re o se ke wa kgoma, byale ka ge le mokgekolo a ka a tseba ge yena a na le selo. Ke gore selo se sa go dira gore mokgekolo a momele ke makgoma ke gore mosadi o setse a alafetse metsi a ba nwago.

96

Dijo tsa ngwana o lesa ke yena mmagwe, a se ke a fa mosadi yo mongwe wa go Hapa a mo lesa, ka gobane mohlomong o tla ba a ena le dilo tsa gagwe a tloga a gobatsa ngwana. Go byale ka lesogana ga le na molao wa go fela le hwetsana ngwana wa motho a mo kakola kandle le polelo ya gore o se ke wa kgoma. Lege e le motlabo wa gagwe, o swanetse go bolela ge a ka ya a robala le mmagwe e le gore

97 mosadi wa gagwe o akgola mpa, monna o swanetse go tsoga e sa le gosasa a sesu a hlapa ke moka a fihle a kakole ngwana, a bolele gore o se ke wa kgoma, ke moka o alafile ngwana.

Mosadi yo mongwe le yo mongwe yo a hlapago a swanela go kakola ngwana, ge a nyaka go kakola ngwana o swanetse go tsogela lapeng la mmagwe e sa le bosego a sesu a hlape, ke moka a fihle a mo kakole, a bolela dibi tsa gagwe. Ke molalo o mogolo owe, le ge a ka re a dutsi le mmago ngwana ke moka ngwana a mo llela, awa a ka se ke a mo kakola, o swanetse go phetha molao pele. Ke yona hlokomelo ya ngwana ewe le go kakola. Go byale le ga mosadi yo a hwetsego ke ngwana a kakole ngwana wa motho, yena gomme a tsogele lapeng la motswetsi o alafa ka motsoko ke moka a kakola ngwana. O a afa ka mokgwa o o tsolla motsoko ke moka a o tshela diatleng tsa mmagwe ngwana ke moka mmagwe ngwana a fapantsha matsogo a gagwe, ke moka yola wa go sinyagalwa a latswa ka leleme a etawa a dira byale diatla ka moka, byale le yena a tshela ga gagwe, mmagwe ngwana le yena a dira byale ke moka a kgona a mo kakola. Ge a mo kakotse o mo namolla dieta noko, ke gore o mo swara ka leoto a goga, a goma a swara le lengwe a dira byale, le matsogo o dira byale, a tla a feletsa ka hlogo, letsogo le lengwe la swara ka fase ga seledu le lengwe ka sekgosing ke moka a mo lekeletsa, byale ke moka go fedile o mo alafile.

98

Ngwana a swanela go ja dijo tsa metseng e mengwe, awa ba mo tshabisa gore a ka kgoma, molao owe le bana ba ba setsego ba sepela a ba je. Go be go na le mosadi yo mongwe ba re ke malotsa mokgahla, byale mosadi yona o be a sa fage buswa lapeng la gagwe, byale a phela ka go tsama a eja malapeng a mangwe le ngwana wa gagwe a tsama a mo lesa. Erile mohlang ngwana a batya, byale a gakanega le gore ngwana o kgumile kae, ke moka ngwana a mo tlogela. Byale a belega yo mowe a no dira byale le yena

K34/82

99 a no mo tlogela ka ona mokgwa owe. Byale lentsu la ba la fihla batswadi ta gagwe byale batswadi ba gagwe ba tla ba mo omanyana, ba re, le ge o se na monna monna wa gago a hwile o swanetse go hlokomela bana ba ke bona ba ba tla tla go ba go boloka. Ge o bona gore o se bodu sa go sila, nkabe o no ntsha dithoro ka legofi ke moka wa ritela ngwana ka kgoti ya leho. Byale bona o re segisa batho o bile o re segisa lekane le bathoka. Byale mosadi a kwa a belega bana ba gagwe ba pela, fela ba ba hwago a dio amoga ke Modimo.

100 Eaeng ga ba na le molao wa go kakola ngwana, fela ge e le mokgekolo yena a ka na a mo kakola. Ka gobane go na le batho ba bangwe ba go seloke ba kakola ngwana ke moka ka moswana ba tloga ke moka ngwana o sala a babya, byale o balata wa ta bona kae. Taba e e kile ya diregela mosadi yo ba rego ke magabole, byale ka yona hlomphe e ya go tshaba go swabisa batho, e be ba etswa matlouneng ba tliilo sekela mabele, byale mosadi yo mongwe o thoma go kakola ngwana wa mosadi yola, wa mo hlaletsa o re hamo nana hamo nana. Byale magwe ngwana a se ke a hlokomela taba e. Byale ka moswana ba tsoga ba tloga, ngwana a sala a hlabega, byale dingaka tsa re ke makgoma a batho ba basipidi, byale motho o ile a sa ba latile ngwana a sala a tloga ka nthago. Ya ba ke moka o lobile, molato ke wa mosadi ka baka la gore a ka a hlokomela melao ewe e boletsego ke bagologolo.

Phogo ke sehlare se ngwana a rego go tswa ntlong ke moka ba mo phara yona, ba mo phara moklogo o bonago e kokomoga e phohlela. Ke gore ya se ke ya tsentsha ngwana bolwetsi bya phogo. Bolwetsi byo ke gore phogo ya ngwana o no bona e phohlela e napa e ya teng byale le yena mmele wa gagwe o epya. Byale ba swanetse go ya ga mosadi yo a tsebago bolwetsi byo ke moka a mo phare, ge ba sa ka ba phakisa ba a tsena ke letshollo ngwana a ka ya a goma a lekgole, ge e le pheko yona a e yo pheko, pheko ya ngwana ke rothuso fela.

END. 783